

VAASAN YLIOPISTO

Filosofinen tiedekunta

Kieliasiantuntijuus erikoistuneessa yhteiskunnassa - maisteriohjelma

Teresa Juusela

Kielikukkasten poimintaa

Lehtiotsikoissa esiintyvien kielikukkasten semanttinen tarkastelu

Pro gradu -tutkielma (suomi toisena kotimaisena kielenä)

Vaasa 2016

SISÄLLYS	
TIIVISTELMÄ	3
1 JOHDANTO	5
1.1. Tavoitteet	7
1.2. Aineisto	8
1.3. Menetelmät	10
2 OTSIKOIDEN KIELI JA OTSIKKO TYYPIT	13
2.1 Otsikoiden kieli	13
2.2 Otsikko tyypit	14
3 KIELIOPPI TULKITSEMISEN POHJANA	17
3.1 Sanaluokat ja sanojen taipuminen	17
3.2 Lauseen jäsentäminen	18
4 SEMANTIikka TULKITSEMISEN POHJANA	20
4.1 Merkityksen määrittely	20
4.2 Semanttiset osa-alueet	21
4.2.1 Denotaatio ja konnotaatio	22
4.3 Monitulkintaisuus	23
4.3.1 Synonyymit	24
4.3.2 Homonyymit ja polyseemit	25
4.3.3 Metaforat ja idiomit	25
4.3.4 Kiertoilmaukset ja parafrasit	26
4.3.5 Anagrammit, palindromit ja sananmuunnokset	27
4.3.6 Ellipsi	28
5 KIELIKUKKASET OTSIKOISSA	29
5.1 Kielikukkasten leksikaalis-semanttiset piirteet	30
5.1.1 Tahalliset leksikaalis-semanttiset kielikukkaset	30
5.1.2 Tahattomat leksikaalis-semanttiset kielikukkaset	36
5.1.3 Määrittelemättömät leksikaalis-semanttiset kielikukkaset	50

5.2 Kielikukkasten syntaktis-semanttiset piirteet	52
6 YHTEENVETO JA PÄÄTELMÄT	63
LÄHTEET	68
TAULUKKO	
Taulukko 1. Leksikaalis-semanttisten ja syntaktis-semanttisten kielikukkasten määrät alalukuineen.	71
KUVIOT	
Kuvio 1. Otsikoiden lehtityyppeihin pohjautuva kahtiajako ja Helsingin Sanomien osuus kaikista päivälehdistä.	71
Kuvio 2. Leksikaalis-semanttisten ja syntaktis-semanttisten kielikukkasten osuus otsikoista.	72
Kuvio 3. Leksikaalis-semanttisten ja syntaktis-semanttisista luokitteluun perustuva jakauma kaikista otsikoissa esiintyvistä kielikukkasista.	73

VAASAN YLIOPISTO
Filosofinen tiedekunta**Tekijä:** Teresa Juusela**Pro gradu -tutkielma:** Kielikukkasten poimintaa
Lehtiotsikoissa esiintyvien kielikukkasten
semanttinen tarkastelu**Tutkinto:** Filosofian maisteri**Koulutusohjelma:** Kieliasiantuntijuus erikoistuneessa yhteiskunnassa**Oppiaine:** Modern finska**Valmistumisvuosi:** 2016**Työn ohjaaja:** Gun-Viol Vik

TIIVISTELMÄ:

I denna avhandling undersöker jag mångtydiga tidningsrubriker i dagstidningar, veckotidningar och tidsskrifter. Jag utgår från tanken, att tidningsrubrikerna kan vara mångtydiga på lexikal-semantisk nivå eller på syntaktisk-semantisk nivå. Vidare har jag utvecklat indelningen av tidningsrubrikerna genom att analysera ifall de mångtydiga tidningsrubrikerna verkar medvetet skapade eller om de har blivit till utav misstag. Största delen, 86 %, av de mångtydiga rubrikerna förekommer i dagstidningar.

Det finns flera olika orsaker till att rubriker blir mångtydiga. De mest typiska orsakerna är att ordföljden eller ordböjningen är fel. Eftersom journalister formulerar sina rubriker enligt vissa kriterier för längden, innebär det att de måste försöka få in så mycket information som möjligt på litet utrymme. Det leder till att vissa ord måste plockas bort eller ersättas med ord som är kortare synonymer. Detta kan leda till rubrikerna blir mångtydiga.

Enligt forskningsresultatet förekommer mångtydiga tidningsrubriker mest på lexikal-semantisk nivå. Synonymer, homonymer och polysemer utgör största delen av de lexikalisk-semantiskt mångtydiga rubrikerna. Ordpar som bildats ur samma utgångspunkter står för den näst största delen. Av de lexikal-semantiska mångtydiga rubrikerna verkar största delen ha kommit till utav misstag.

I de syntaktisk-semantiska mångtydiga rubrikerna, verkar alla ha tillkommit av misstag. Ordföljden är stor orsak till att rubrikerna kan misstolkas i de syntaktisk-semantiska rubrikerna. Den andra stora orsaken till att rubrikerna kan misstolkas är att syftningarna blivit fel

AVAINSANAT: otsikot, leksikaalinen semantiikka, syntaktinen semantiikka, monitulkintaisuus, kielikukkaset

1 JOHDANTO

Kielikukkaset ovat tekstissä ilmeneviä hauskoja yleensä tahattomia virheitä. Virheet esiintyvät lauseen rakenteessa ja sanojen merkityksessä. Kielikukkanen ilmenee usein siten, että kirjoittaja ei ole huomannut tekstinsä moni merkityksellisyyttä eli sitä, että tekstin sisältö on tulkittavissa kahdella, tai ehkä jopa useammalla tavalla ja sitä myötä teksti muuttuu hauskaksi. Muun muassa pronominiin sijoittaminen väärin, joka johtaa siihen, että viittaussuhde muuttuu vääräksi, voi tehdä tekstistä koomisen. Väärä sanajärjestys voi tehdä sellaisesta lauseesta, joka on sisällöltään oikea, sellaisen lauseen, että lukija kuitenkin ymmärtää sen väärin. On myös olemassa kielikukkasia, jotka eivät perustu virheeseen, sellaisissa kirjoittaja on saattanut yrittää tehdä huomiota herättävän, koomisen tekstin. (Jyväskylän yliopiston kielikeskus 2012)

Tutkimuksessani tarkastelen otsikoissa esiintyvien kielikukkasten rakenteellisia, leksikaalisia ja semanttisia ominaisuuksia ja pyrin selvittämään, mikä missäkin otsikossa on väärin tai, mikä tekee otsikosta humoristisen. Pyrin myös määrittelemään, mikäli kielikukkaset vaikuttavat tahallislta vai tahattomilta ja mikä otsikoissa on se tekijä, josta vaikutelma syntyy.

Uutisoinnin tarkoitus lienee lähinnä pitää ihmiset ajan tasalla siitä, mitä ympärillä tapahtuu. Uutisointi tapahtuu yleensä jonkinlaisen joukkoviestintä välineen niin sanotun kanavan kautta, joita ensitilassa edustavat radio televisio ja internet ja toisinaan uutiset välittyvät ihmisten välisessä interaktiossa. Risto Kuneliuksen (2009: 17) mukaan joukkoviestintä, jonka tehtävä on sanoman välittäminen ennalta rajaamattomalle yleisölle, koostuu kaikista median muodoista; Elokuvista ja Paavalin avoimista kirjeistä iltapäivälehtien lööppeihin. Tämän perusteella voimme siis todeta, että joukkoviestinnässä ei aina ole kyse uutisoinnista. Joukkoviestinnän yhteen muotoon kuuluu kuitenkin journalismi, joka lienee vanhin uutisoinnin muoto ja, jonka tarkoitus on nimenomaan välittää faktapohjaista ja realistista tietoa tai tietoteoriaa, siitä mitä maailmassa tapahtuu tai on juuri tapahtunut. Journalismin tuotteet eroavat muista joukkoviestinnän sanomista juuri kyseisestä syystä, koska ne perustuvat tosiasioihin ja ne ovat, tai ainakin niiden tulisi olla, suhteellisen neutraaleja. Kuitenkin sanomalehtiä

lukiessa saattaa huomata, että esimerkiksi otsikoissa on käytetty erilaisia konsteja, joilla saa yleisön kiinnostumaan tekstin sisällöstä ja se, onko otsikkoa muodostaessa pysytty neutraalina ja totuudenmukaisina, voi toisinaan olla kyseenalaista. Otsikoissa on usein esimerkiksi vääristelty itse tekstin oikeaa sisältöä. (Kunelius 2009: 17, 23)

Tutkielmassani keskityn juurikin otsikoihin, painotan, että tulen tarkastelemaan ainoastaan itse otsikkoja, enkä lainkaan ottaa kantaa siihen minkälaisista teksteistä otsikoiden alla olisi kyse. Otsikoita tarkastellessa tulen pitämään mielessä journalistiikan asettamia ehtoja ja kriteereitä, että ymmärtäisimme paremmin journalistin osalta otsikoissa ilmeneviä ratkaisuja. Tarkastelen otsikoita kieliopin tasolla, eli mitenkä otsikot kielellisesti ovat muodostettu ja sanatasolla, eli mitenkä yksi sana voi aiheuttaa monitulkintaisuutta. Semantiikan kannalta keskityn otsikoiden merkitykseen ja siihen miten ne ovat tulkittavissa.

Suomessa ollaan ahkeria lukijoita, ahkerille lukijoille sanoma- ja aikakauslehtiä ilmestyy kymmenittäin. Yleensä ne sisältävät yleiskieltä ja ne pyrkivät olemaan helposti luettavia, ymmärrettäviä ja moderneja tekstejä. Niiden kielellinen vaikutus on merkittävä, koska ne yltävät niin suurelle yleisölle. Suomen luetuin sanomalehti on Helsingin Sanomat (Kielikello: 2/2008).

Kun ajattelemme otsikoita, jotka ovat virheellisiä tai tahattomasti hauskoja saatamme ajatella, että niitä esiintyy vain vähemmän vakavasti otettavissa lehdissä. Voisi myös kuvitella, että painetuissa lehdissä esiintyy enemmän kielikukkasia kuin verkkolehdistä, sillä verkkolehtiä voi korjata vielä julkaisemisen jälkeenkin. Lisäksi usein ilmestyvien lehtien voisi kuvitella sisältävän enemmän kielikukkasia, sillä niiden painoon saattaminen lyhyen aikarajan sisällä, rajoittaa journalistien mahdollisuuksia tekstin muokkaamiseen. Kielikukkasia löytyy kuitenkin useista erityyppisistä lehdistä, sillä usein ne saattavat olla aluksi huomaamattomia kirjoittajalle, joka mielessään tietää mistä tekstissä on kyse ja mitä otsikon taustalla on. Kielikukkaset voivat myös olla tahallisia, tämä tarkoittaa sitä, että otsikon tekijä on tietoisesti tehnyt otsikosta hauskan. Erityisesti otsikoissa, voi odottaa löytyvänsä kielikukkasia, sillä lehtien otsikoiden kirjoittamiseen on useimmiten tietyt pituus- ja muotokriteerit. Yleensä otsikot

kirjoitetaan siten, että ne houkuttelevat lukijaa lukemaan artikkelin. Ne eivät myöskään saa olla liian pitkiä ja usein niiden tulee sisältää artikkelin pääsisältö. Tämä jo itsessään asettaa kirjoittajalle haasteita, jotka saattavat johtaa kielikukkasten syntyyn. Tekstin rakenne ja merkitys saattaa siis kärsiä yllämainittujen pituus- ja muotokriteerien takia.

Mielestäni kieleen liittyvä semantiikka on aina ollut mielenkiintoista ja sen takia kielikukkaset ovat mielenkiintoinen tutkimusaihe, sillä niitä esiintyy kohtalaisen usein ja ne saavat lukijan hymyilemään. Kielikukkasten tuottaman komiikan takia, en siis näe kielikukkasia pelkästään negatiivisena ilmiönä. Negatiivinen puoli on se, että jokin tärkeä tieto saattaa tulla väärinkäsitettyksi. Kuitenkin useimmiten vaikuttaa siltä, että lukijat hyväntahtoisesti haluavat tulkita kielikukkaset oikein, vaikka ne olisivat kuinka nurin kurin. Myös monet kielikukkaset saattavat mennä lukijoilta ja kirjoittajilta ohi, koska ei olla tietoisia jonkin sanan lisämerkityksistä. Mielenkiintoisen tutkimusaiheesta tekee myös se, että kirjoittaja joka hallitsee kieliopin saattaa kuitenkin sortua luomaan kielikukkasia. Toivon, että tutkimuksen antaisi uutta tietoa kielikukkasista ja minkälaisista leksikaalisista ja syntaktisista piirteistä kielikukkaset syntyvät.

1.1 Tavoitteet

Tutkielman tavoitteena on selvittää, minkälaisia kielikukkasia valitsemassani aineistossa (ks. luku 1.2 Aineisto) esiintyy. Tarkastelen otsikoissa esiintyvien kielikukkasten syntaktis-semanttisia ja leksikaalis-semanttisia ominaisuuksia. Pyrin myös määrittelemään, mikäli kielikukkaset vaikuttavat tahallisilta vai tahattomilta ja mikä otsikoissa on se tekijä, josta vaikutelma syntyy. Määrittelen minkälaisia rakenteellisia ominaisuuksia on otsikoissa, joissa esiintyy kielikukkasia ja minkälaisia kielikukkasia syntyy sanojen tulkinnan pohjalta.

Kuten johdannossa mainitsin, kielikukkaset syntyvät esimerkiksi pronomien virheellisestä viitesuhteesta, joten yritän selvittää, minkälaiset virheelliset viitesuhteet ovat tyypillisimpiä. Tahdon myös selvittää mistä aineksista humoristisuus syntyy ja minkälaiset rakenteelliset, sanastolliset ja semanttiset asiat vaikuttavat siihen, että

otsikot ovat monitulkintaisia. Yritän selvittää onko olemassa usein esiintyviä lauserakennevirheitä ja minkälaisia ne siinä tapauksessa ovat. Tutkimuksessani pyrin myös tulkitsemaan, ovatko otsikoissa esiintyvät kielikukkaset tahallisia vai tahattomia. Mikäli aineistossani esiintyy kielikukkasia, joista on vaikeaa päätellä ovatko ne tahallisia vai tahattomia, kutsun niitä määrittelemättömiksi otsikoiksi. Jakaumamäärästä teen taulukon.

Koska kielikukkasissa on kyse siitä, että jokin asia tekstiyhteydessä voi olla monitulkintainen, ja sitä myöden saada hauskan merkityksen, yritän myös kyseiseltä kannalta analysoida otsikoita. Selvitän myös voiko kielikukkasia esiintyä ilman, että tekstissä on varsinaista virhettä, toisin sanoen esiintyykö otsikoissa virheettömiä kielikukkasia. Kielikukkasissa ilmenevät merkitysvirheet voivat olla otsikoissa helposti huomattavissa, vaikka teksti ainakin ensi näkemältä vaikuttaa virheettömältä ja kieliopillisesti oikein muodostetulta. Merkitysvirheisiin lasken myös kirjoitusvirheet.

1.2 Aineisto

Jyväskylän yliopiston kielikeskuksen kirjoitusviestinnän sivuille on koottu vuosilta 2005–2012 lehdistä löytyneitä kielikukkasia. Tutkimuskohteena minulla on kyseisien vuosien aikana löytyneitä otsikoissa ilmenevät kielikukkaset. Otsikot ovat pääosin uutisotsikoita. Otsikot ovat Jyväskylän yliopiston sekä avoimen yliopiston, kielenhuollon kursseille osallistuneiden kokoamia.

Aineistoni koostuu eri lehdissä tai verkkojulkaisuna ilmestyvien lehtien otsikoista, joissa esiintyy kielikukkasia. Valitsin vain otsikot sillä niitä esiintyi aineistossa paljon ja myös siksi, että yleensä lehtijuttujen ensimmäinen asia jonka lukija huomioi, on otsikko. Otsikoita on kaiken kaikkiaan 72 kpl ja ne ovat koottu vuosilta 2005–2011. Noin viidennes käsittelemistäni otsikoista ovat olleet Helsingin Sanomissa, mikä saattaa johtua siitä, että se on suomen luetuin lehti, jolloin sillä myös on eniten kielikukkasten löytäjiä. Muissa lehdissä on esiintynyt yhdestä viiteen otsikkoa. Suurin osa kielikukkasista esiintyy päivälehdissä, muissa viikoittain ilmestyvissä sanomalehdissä löytyi kaiken

kaikkiaan seitsemän kielikukkas-otsikkoa. Otsikoiden esiintymä määriä eri lehtityypeissä selventää tämän luvun (luku 1.2) lopussa oleva kuviosta (kuvio 1.).

Sanomalehdet jaetaan eri luokkiin, niiden ilmestystiheyden mukaisesti. Sanomalehdiksi määritellään lehdet joiden ilmestymistiheys on 1–3 ja ne sisältävät valtakunnallista tai paikallista uutisaineistoa. 4–7 viikossa ilmestyviä sanomalehtiä voidaan kutsua päivälehdiksi, mutta 1–3 viikossa ilmestyviä lehtiä ei enää määritellä sanomalehdiksi. Aikakausilehdet ovat säännöllisesti, vähintään neljä kertaa vuodessa, ilmestyviä lehtiä, jotka sisältävät aiheita yleisellä tasolla tai joltain erikoistuneelta elämän alueelta. Aikakausilehdiksi luetaan myös sanomalehden muotoiset lehdet jotka eivät kuitenkaan täytä sanomalehdelle asettuja kriteerejä ilmestymistiheyden tai sisällön pohjalta, esimerkiksi ammattijärjestöjen lehdet, jotka ilmestyvät pari kertaa vuodessa. (Tilastokeskus)

Koska päivälehtien ilmestyminen on niin tiheää, verrattuna esimerkiksi aikakausilehtiin uskon, että päivälehtien sisältö saattaa kärsiä ja esimerkiksi otsikoiden muotoiluun ei käytetä samalla lailla aikaa ja ajatusta. Tutkielmassani olen määritellyt 4–7 kertaa viikossa esiintyvät lehdet päivälehdiksi ja erottanut 1–3 kertaa viikossa esiintyvät lehdet termillä ’viikkolehti’. Niiden jakaumamäärä on nähtävissä alla olevasta kuviosta:

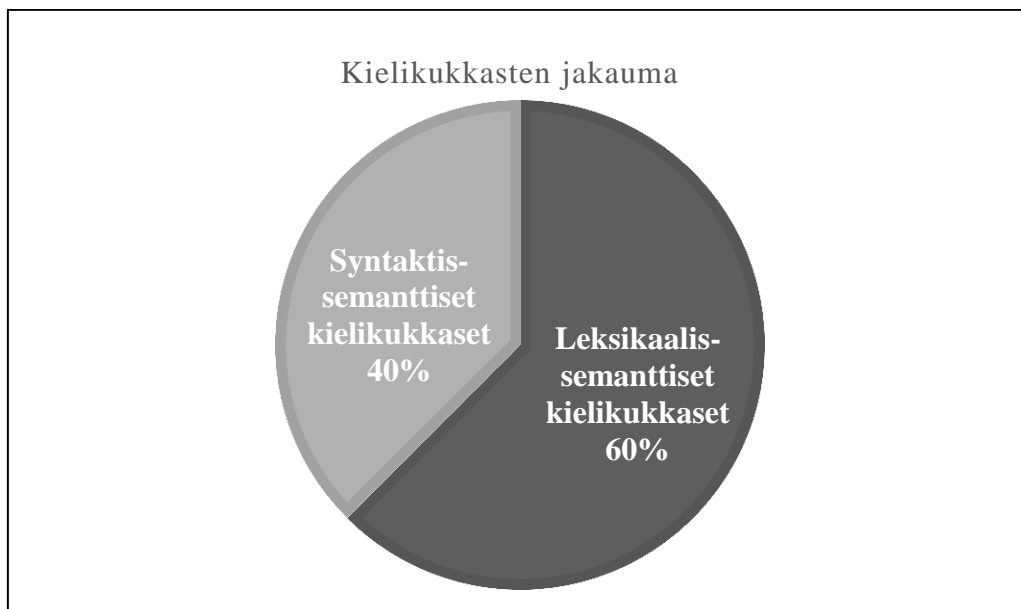

Kuvio 1. Otsikoiden lehtityyppeihin pohjautuva kahtiajako, ja Helsingin Sanomien osuus kaikista päivälehdistä.

1.3 Menetelmät

Tutkimus on laadultaan kvalitatiivista sillä tutkin otsikoita niiden onnistuneisuuden kannalta. Tarkastelen otsikoissa esiintyviä ilmiöitä ja pyrin avaamaan niiden merkitystä. Tavoittelen ymmärtämään ja tulkitsemaan jokaista kielikukkasta erikseen niiden esiintymiskontekstin pohjalta, joten tutkimustani voisi myös sanoa lähiluku tutkimukseksi. Samalla yritän selvittää myös huumorin kannalta kielikukkas-otsikoita. Toisin sanoen tarkastelen, mikä on se tekijä, joka yleensä tekee monitulkintaisista otsikoista hauskoja.

Tarkastelen otsikot leksikaalis-semanttiselta ja syntaktis-semanttiselta pohjalta. Niiden jakaumamäärää hahmottaa alla oleva kuvio:

Kuvio 2. Leksikaalis-semanttisten ja syntaktis-semanttisten kielikukkasten osuus otsikoista.

Leksikaalis-semanttisiin kuuluvat sellaiset otsikot, joissa jonkin sanan sisältö on monitulkintainen. Syntaktis-semanttisiin kuuluvat otsikot, joissa esimerkiksi sanan muoto, viittaus tai sijainti tekee otsikosta monitulkintaisen.

Tutkimuksen leksikaalis-semanttisessa analyysissä pohdin otsikoissa esiintyviä lisämerkityksiä, sanojen pohjalta. Mitä yksi sana merkitsee, mitä sanalla on tarkoitettu ja mitä se voi tarkoittaa. Mikä on sanan denotaatio ja mikä on sen konnotaatio. Minkälaisia ovat monitulkintaiset sanat ja mitä ne edustavat. Edustavatko ne homonyymejä, polyseemejä vai synonyymejä. Minkälaisia heijastusmerkityksiä sanoilla voi olla. Vaikuttaako sanan esiintymisyhteys sanan monitulkintaisuuteen.

Tutkimukseni syntaktis-semanttisessa analyysissä tarkastelen otsikoissa esiintyviä kielikukkasia niiden muodon ja siihen liittyvän merkityksen kannalta. Syntaktinen osio toisin sanoen koostuu siitä että yritän kieliopin pohjalta, lähteä selvittämään minkälaisia ongelmia otsikoissa esiintyy. Tutkimuksessa keskityn ainoastaan niihin rakenteellisiin piirteisiin, jotka vaikuttavat kielikukkasen syntyyn, erikseen jokaisen otsikon osalta. Ralf Vahteran väitöskirjassa (ks. luku 2.2) *Otsikkorakenteita- Kontrastiivinen tutkimus suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtien syntaktis-semanttisista otsikkotyypeistä* (2009) paneudutaan sanomalehtien syntaktis-semanttisiin otsikkotyyppeihin, uskon siitä olevan paljon apua analysoidessani otsikoita.

Tulen luokittelemaan kielikukkas-otsikot eri kategorioihin ja yritän luoda jonkinlaisen määrällisesti osviittaa antavan lopputuloksen siitä, minkälaisia ongelmia yleisemmin kielikukkas-otsikoissa esiintyy. Tulen siis laskemaan jokaisen eri kategoriaan kuuluvan otsikon ja katson missä kategoriassa on eniten otsikoita. Kyseiset otsikot eivät kuitenkaan anna täydellistä kuvaa otsikoiden jakaumamäärästä, sillä kyseessä ei ole satunnaisesti valitut otsikot. Lisäksi yritän tulkita, mitkä kielikukkaset vaikuttavat tahallisuudelta ja mitkä tahattomuudelta.

Tutkielmassa pyrin myös pitämään mielessä journalistiset lähtökohdat otsikoinnissa, eli minkälaisin kriteerein toimittajat luovat otsikoita (ks. luku 2). Sillä uskon, että tämä vaikuttaa myös paljon siihen, minkälaisia otsikoita syntyy. Ja kun ymmärtää paremmin

toimittajien lähtökohtia, pystyy nähtävästi myös paremmin käsittämään minkälaiset asiat voivat vaikuttaa kielikukkasten syntyyn.

2 OTSIKOIDEN KIELI JA OTSIKKOTYYPIT

Otsikkokieli ja otsikoiden laatimisen strategiat erottuvat normaaleista kieliopin säännöistä. Otsikoiden laatiminen vaati kykyä karsia kaikki epäolennainen pois ja käyttää synonyymejä sanoille, jotka eivät mahdu otsikolle varattuun tilaan. Kielellisten näkökohtien lisäksi otsikon laatimiseen vaikuttavat muun muassa jutulle varattu tila, ja otsikon palsta leveys. Otsikoissa on siis sallittua muodostaa epätäydellisiä lauseita ja niiden merkitys avautuu lukijalle yleensä leipätekstin avulla. Kielellinen intuitio kuitenkin määrittää hyväksyttävän otsikon syntaktisen rakenteen ja karsimisen tulisi aina tapahtua perustellusti sen pohjalta. (Vahtera 2009:2)

2.1 Otsikoiden kieli

Yleensä ensimmäinen asia, johon kiinnitämme huomiota lehtiartikkeleissa, on otsikko. Siksi otsikolla on tärkeä rooli uutisen kokonaiskuvassa. Otsikolla on monta tehtävää, sen tulee olla lyhyt ja houkutteleva. Sen tulisi johdatella lukija itse tekstiin, ja kertoa tekstin tarkoitus sekä mistä siinä on kyse. Hyvä otsikko antaa lukijalle nopeasti yleiskuvan jutusta. Se, minkä tyylinen otsikko on, riippuu pitkälti siitä, minkälaisesta tekstistä on kyse (Kielikello:1/2012)

Otsikkokieli on kielellisesti täysin oma kategoria, otsikkokielessä on määritelty tarkat säännöt esimerkiksi siitä, kuinka monta kirjainta tai kuinka paljon tilaa otsikko saa viedä, riippuen leipätekstin koosta, jutun arvosta, lehden tyylistä, sijoitusosastosta ja paikasta sivulla. Okkosen (1986) mukaan otsikko on julistekieltä joka on iskevää, aktiivista, tuoretta, etenevää, selkeää ja yksiselitteistä. (Okkonen 1986: 248-250)

Okkonen (1986) lisää, että välimerkkejä ei myöskään liioin käytetä otsikoissa ja otsikon tekijä yleensä välttää passiivia ja olla-verbiä kun taas lyhyet sanat ovat hänelle mielekkäitä. Esimerkiksi jos jutun aiheena on suomalaisten puutalojen vienti Hanoiin pika-avuksi ensimmäinen ajatus otsikoksi saattaa olla: Suomalaisia puutaloja viedään

Hanoiin. Otsikon pituuskriteereistä ja 'viedään' passiivista johtuen toimittaja saattaa päätyä seuraaviin ratkaisuihin:

- (1) Puutaloja Suomesta Hanoiin
- (2) 300 suomalaista puutaloa Hanoiin.

Näistä myöhemmin mainittu vaihtoehto (2) on paras, sillä se on myös pituudeltaan hyvä, mikäli se on jaettuna kahteen riviin jolloin ylä- ja alarivin pituus olisi sama. (Okkonen 1986: 248-251, 261) Omien havaintojeni mukaan otsikot eivät kuitenkaan orjallisesti seuraa näitä viitteitä. Silloin kun toimittajan on kauan työstänyt samaa otsikkoa häntä saattaa vaivata sanasokeus. Sana saattaa olla merkitykseltään väärä, sanajärjestys on huono tai iskusanat huonosti sijoitetut.

En kuitenkaan työssäni ota kantaa siihen seuraavatko otsikot leipäteksteistä syntyneitä kriteerejä, sillä tässä tutkielmassa aion pelkästään käsitellä otsikoita enkä ollenkaan leipätekstiä millään tavalla. Kuitenkin on tärkeää olla tietoinen siitä, että otsikoiden muotoilussa on tietynlaiset pituus ja koko vaatimukset, joiden kehyksissä toimittaja joutuu yleensä otsikon laatimaan, joten tällaiset vaatimukset varmasti myös vaikuttavat otsikon selkeyteen ja laatuun.

2.2 Otsikko tyypit

Ralf Vahtera (2009) jakaa väitöskirjassaan otsikot kahteen päätyyppiin, leimaotsikoihin ja kertoviin otsikoihin. Leimaotsikot edustavat otsikoita jotka pääasiallisesti ilmoittavat otsikkoa välittömästi seuraavan tekstijakson aiheen. Kertovat otsikot taas sisältää jonkin proposition esimerkiksi väitteen tai kysymyksen. Kertova otsikko koostuu tyypillisimmillään täydellisestä lauseesta. Mutta se voi myös olla ns. fragmentti eli epätäydellinen lause tai lause josta on karsittu semanttisesti epäolennaisin osa, usein verbi kuten esimerkissä *Ahtisaaret Islantiin*, jossa puuttuva sana on siis *lähtevät* tai *matkustavat*. Epätäydellisistä lauseista muodostuvat otsikot Vahtera jakaa kolmeen tyyppiin, joita ovat leimaotsikot, fragmentit ja kvasifragmentit. (Vahtera 2009: 1, 9, 63)

Fragmentiksi kutsun prosessuaalista relaatiota osoittavaa otsikkoa, joka on predikaation jonkin osarakenteen osalta skemaattinen. Tämä määritelmä merkitsee, ettei fragmentin tarvitse olettaa syntyneen täydellisestä lauseesta jonkinlaisen ”poiston” kautta. Tästä huolimatta luokittelen fragmentit sen perusteella, miten ne eroavat täydellisistä lauseista. (Vahtera 2009: 70)

Fragmentit ovat siis prosessia osoittavia rakenteita jotka ovat joltain osarakenteelta epäspesifiä, eli toisin sanoen skemaattisia ja ne voidaan täydentää vihjeiden avulla. Fragmentti termi kuvaa epätäydellistä lausetta, josta puuttuu esimerkiksi verbi, subjekti tai jokin täydennys. (Vahtera 2009:5-6, 9) Suomenkielisissä artikkeleissa suositetaan lyhyitä muotoja joissa itse ilmiselvä semanttinen osio usein jätetään pois, silloin kyseessä on siis fragmentti tai kvasifragmentti. Fragmentti eroaa ellipsistä (ks. luku 4.3.6) siten, että fragmentti ei johdu upotukseen liittyvästä säännönmukaisesta poistosta, eikä fragmentin puuttuva osa esiinny missään muodossa fragmenttilauseen tai virkkeen läheisyydessä. Ellipsi sen sijaan liittyy toiston välttämiseen, eli jokin entuudestaan mainittu sana voidaan jättää pois rinnasteisesta rakenteesta. (Vahtera 2009: 67)

Kvasifragmentti otsikkotyypeille yhteistä on se, että niiden skemaattinen rakenne muistuttaa fragmenttia, mutta niiden täydentäminen on osittain kielenvastaista tai kyseenalaista (Vahtera 2009: 241).

Kvasifragmentilla tarkoitan otsikkoa, joka morfosyntaktiselta muodoltaan muistuttaa varsinaista fragmenttia mutta semanttisesti ei täysin vastaa fragmenteista käyttämäni luonnehdintaa ”jonkin osarakenteen osalta skemaattinen prosessia ilmaiseva rakenne”. Kvasifragmentit näyttävät syntyneen analogisesti varsinaisten fragmenttityyppien mallin mukaan. Kun fragmentit voidaan täydentää lisäämällä ”puuttuva” konstituentti, tällainen täydentäminen kvasifragmenttien osalta joko tuottaa teennäisen lauseen tai on täysin mahdoton (Vahtera 2009:68)

Kvasifragmentit muistuttavat fragmentteja syntaktisesti, mutta puuttuvaa sanaa ei pysty täydentämään alkuperäiseen rakenteeseen. Otsikko *Kiinteistövero alas*, on kvasifragmentti, josta huomaa, että skemaattista osaa ei pysty täydentämään. *Kiinteistövero meni alas*, ei kuullosta luontevalta, joten *Kiinteistövero laski*, kuulostaisi luontevammalta. (Vahtera 2009: 63) Analyysissä tukeudun Vahteran(2009) jakoon skemaattisista, eli joltain osin puutteellisista, otsikoista. Toisin sanoen määritelmäni

siitä, mikä on elliptinen, fragmenttinen ja kvasifragmenttinen otsikko perustuu Vahteran määritelmiin.

3 KIELIOPPI TULKITSEMISEN POHJANA

Kieliopin tuntemuksesta on varsinkin silloin hyötyä, kun kielikorva ei kirjoittajalle kerro esimerkiksi kuinka jokin sana tulisi taivuttaa ja mikä sanan merkitys on missäkin muodossa. Kirjakielissä on vakiintuneita sääntöjä, joita tulisi noudattaa. Kieliopin tarkoitus on antaa kirjoittajalle riittävästi tietoa kielen rakenteesta ja sen jokapäiväisten ongelmien ratkomisesta. Jokaisella kielen puhujalla on eräänlainen tieto siitä kuinka kieltä käytetään, niin sanottu sisäinen kielioppi johon sisältyy ilmaisut, sanasto ja rakenteet ja sen kehitys on spontaania. Nykyihminen joutuu tilanteisiin jossa kieltä on osattava käyttää eri tavoin, eikä spontaani, tiedostamaton kielenhallinta silloin riitä. Ennen kaikkea kirjoitetussa kielessä vaaditaan kielioppiin perustuvaa tietoa, sillä se ei ole yhtä anteeksiantavaa kuin puhekieli. (Leino 2005:11–13, 25)

3.1 Sanaluokat ja sanojen taipuminen

Suomen kielessä sanat jaetaan taipumisen perusteella sanaluokkiin. Sanaluokkia on kolme joita ovat sijamuodossa taipuvat *nominin*, sijoihin ja persoonamuotoihin taipuvat *verbit* ja *partikkelit*, jotka poikkeuksia lukuun ottamatta, eivät yleensä taivu olleenkaan. Sanojen perusmuotoa kutsutaan vartaloksi ja taivutusmuodossa niihin liitetään pääte, joka laajentaa sanan tarkoitusta. Kaikki päätemorfeemi sisältää oman merkityksensä ja kaikilla suffiksilla on oma merkitystehtävänsä. (Leino 2005: 38)

Kieliopin avulla voi määritellä sanojen taivutukseen liittyvät päätteet niiden merkitys tarkoitteen pohjalta. Esimerkiksi sanat *sauna-ssa* ja *sauna-sta*, eroavat toisistaan yhden kirjaimen verran, mutta ovat merkitykseltään kaksi eri asiaa. Käyttämällä päätteitä väärin, voi aiheuttaa väärinymmärryksiä. Vrt. Sain päänsäryn *saunassa* ~ Sain päänsäryn *saunasta*. Ensimmäinen esimerkki, kertoo missä oli, kun päänsärky alkoi, toisen esimerkin voi olettaa kertovan mistä päänsärky johtuu. Se, että tällaisia virheitä syntyy voi johtua kirjoitusvirheistä, mutta tällaisia virheitä voi myös esiintyä kun kielikorva pettää tai kielioppi taidot eivät ole riittävät. Yllä mainitut virheet johtavat helposti kielikukkasten syntyyn.

Sanojen paradigman eli esiintymismuodon purkamisella voimme päätellä mikä on sanan vartalo, joskus kaksi sanaa voi olla vartaloltaan samanlaisia, mutta merkityserot esiintyvät niihin liitettävien päätteiden avulla, tai päinvastoin jossain taivutusmuodossa kaksi eri sanaa voi olla samoja kirjoitusasultaan, mutta pohjautua eri sanavartalosta. (Leino 2005:47)

Partikkeleille on kieliopissa oma tehtävänsä. Partikkeleita edustavat adverbit, post- ja prepositiot, konjunktiot ja interjektiot. Niiden tehtävä on enemmän yksityiskohtainen lauseiden sisältämien tietojen määrittely tai liittäminen toisiinsa. Kielikukkasten syntyyn voi vaikuttaa esimerkiksi väärän rinnastuskonjunktion käyttö. Käyttämäni esimerkkiä olen kuullut käytettävän ainakin Isojoella, en ota kantaa onko kyseinen käytäntö murteen normi, sillä käytän esimerkkiä havainnoimaan, miten väärä konjunktio voi luoda merkitysvirheen. Isojoella kuulemassani esimerkissä käytetään rinnastuskonjunktia *eli* samassa tarkoituksessa kuin *vai*. Kysymys 'Otatko maitoa *eli* vettä', tarkoittaisi heille samaa kuin 'Otatko maitoa *vai* vettä'. Väärän rinnastuskonjunktion käyttö tekee kysymyksestä koomisen henkilölle, joka määrittelee sanojen *vai* ja *eli* merkityksen yleisen tiedon mukaisesti, jolloin *vai* viittaa jonkinlaiseen vaihtoehtoon ja *eli* viittaa samankaltaisuuteen. 'Otatko maitoa eli vettä' käsitetään näin ollen normaalisti siten, että maito on sama asia kuin vesi.

3.2 Lauseen jäsentäminen

Lauseen jäsentämisen tarkoitus edellyttää sanaluokkien ja taivutusmuotojen tuntemista. Lisäksi täytyy käsittää lauseen osien keskinäisiä suhteita. Suhteiden selvittäminen suoritetaan pääsanojen avulla, esittämällä kysymyksiä niistä. Kielikorva ei aina sano miten kieliopillisesti menettelee oikein, vaan joskus kehittyneinkin kielitaju tarvitsee tukea saadakseen selville mitkä ilmaukset seuraavat oikeakielisyyssäntöjä. Lauseenjäsennystaito auttaa kirjoittajaa hankalissa tilanteissa. (Leino 2005: 105) Lauseen pääjäseniä ovat subjekti ja predikaatti, jotka eivät täsmennä mitään muuta lauseenjäsentä. Predikaatin ja subjektin ympärille rakentuvien lisäjäsenien kautta määritellään lauseet subjektilausekkeiksi ja predikaattilausekkeiksi.

Kun on tietoinen siitä, mikä on lauseen subjektilauseke ja mikä predikaatti, välttää väärinkäsityksien mahdollisuutta. Tiedon avulla voi tarkastella, mikä lause määrittyy jonkin predikaatin subjektilausekkeeksi ja siten huomata mikäli lausetta pitää täsmentää. Pitkissä lauseissa subjekteja voi olla useampi ja se mihin subjektiin predikaatti viittaa ei aina vastaa sitä mikä oli tarkoitus, joka voi aiheuttaa kielikukkasen tekstissä.

4 SEMANTIikka TULKITSEMISEN POHJANA

Semantiikassa eli merkitysopissa kielentarkastelun kohteena ovat ilmausten sisältö ja niiden merkitys. Muita kielen tasoja ovat fonologia eli äänneoppi joka taas on pohjana kielen muotorakenteelle, morfologialle eli muoto-opille joka puolestaan pohjaa lauseenrakennetta eli syntaksia. Toisin kuin edellä mainituissa, joissa mielenkiinto kohdistuu ilmaisun ulkoiseen asuun, semantiikassa syvennyttään ilmaisun sisältöön eli merkitykseen. Merkitys on vaikeammin osoitettavissa ja havainnollistettavissa oleva tarkastelukohde, joka vaikuttaa myös tarkastelun luonteeseen. (Kangasniemi 1997: 22)

4.1 Merkityksen määrittely

Kielessä on pohjimmiltaan kyse merkityksistä, niiden luomisesta, välittämisestä ja tulkitsemisesta, vuorovaikuttamisesta, mielen liikkeestä, tarkoittamisesta ja ymmärtämisestä (Heikkinen 2007: 32). Jonkin ilmauksen tai sanan määrittelemisen voi olla hyvinkin pulmallista ja määrittelykeinoja on useita. Ilmauksen tai sanan voi joko määritellä kieliopillisesti sanaluokkiin kuten substantiiveihin, adjektiiveihin, verbeihin tai sitten ne voi semanttisesti määritellä niiden tarkoitusperällä. Sanojen merkitystä voi tarkastella yksilöllisesti, mutta lopullinen merkitys ilmenee vasta esiintymisyhteydessä ja silloinkin se voi olla tulkinnanvarainen. Merkitystä on kuitenkin vaikea määritellä tyhjentävästi. Myös omat tiedot ja käsitykset maailmasta vaikuttavat osittain siihen minkälaisen merkityksen kielenkäyttäjä antaa sanalle. (Heikkinen 2007: 16-21)

Siihen kuinka tekstit tulkitaan, vaikuttaa tekstien oma jäsennys. On otettava huomioon, että tekstejä voi lukea ja tulkita eri tavoin, eivätkä ne ole aukottomia kokonaisuuksia. Merkitystä ei perustu pelkästään tekstiin itsessään, vaan se muodostuu lukijan sijoittumisesta konteksteihin ja kulttuurisiin käytänteisiin. Merkitys pohjautuu eräänlaiseen prosessiin ja tekstien analysoimisessa ei tulisi etsiä vain yhtä merkitystä, vaan enneminkin yrittää nähdä minkälaisia merkityksen mahdollisuuksia teksti avaa. (Lehtonen 1996: 114)

Jonkin ilmaisuuden merkitys on usein enemmän kuin yksinkertainen. Ilmaisuu edustaa käsitettä ja käsitteen sisältöä joka taas osaltaan sisältyy kielenkäyttäjän maailmankuvaan. Jonkin ilmauksen käsitteen sisältöä kutsutaan intensioksi. Se miten yksi ihminen tulkitsee jonkin sanan, saattaa erota paljonkin jonkin toisen ihmisen tulkinnasta. Vaikka kielenkäyttäjät olisivat kielellisesti samalla tasolla, voi jonkin sanan merkitystulkinta olla laajempia tai suppeampi, riippuen henkilökohtaisista kokemuksista ja tietämyksestä. (af Trampe 1990: 23)

4.2 Semanttiset osa-alueet

Semantiikassa käsitellään pää-asiallisesti kahta eri osa-aluetta. *Sanasemantiikka* jossa tarkastellaan sanojen merkitystä ja *lausesemantiikka* jossa käsitellään lauseiden merkitystä. Sanasemantiikkaa voidaan myös nimittää *leksikaaliseksi semantiikaksi*, tämä nimitys pohjautuu *sanan* kielitieteellisestä nimityksestä *lekseemi*. Lausesemantiikan toinen nimitys on *syntaktinen semantiikka*. Näiden lisäksi tarkastelu kohteena voi olla kokonaisten tekstien merkitys eli *tekstisemantiikka*. (Kangasniemi 1997: 23–24)

Äänteet, jotka ovat alimmalla tasolla kielenrakennus aineksista, eivät sinänsä omaa merkitystä paitsi äännemaalailussa, mutta äännemaalailulla taas on olennainen osa suomen vokaalien käytössä. Esimerkiksi vokaalia *-i* käytetään usein hellittely sanoissa kuten *vaaveli* eli vauva ja vokaalit *-ä ja -ö* taas usein esiintyvät haukkumasanoissa kuten *pöljä* eli tyhmä. Kyseiset sanat ovat siis synonyymejä joilla voi tehostaa tekstiä luodakseen tietynlaista tunnelmaa. (Kangasniemi 1997: 22) Uskon että myös toimittajat toisinaan käyttävät tällaisia keinoja, vaikkakin heidän tulisi olla neutraaleja teksteissään.

Merkitystä voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta, miten ilmausten merkitykset liittyvät todellisuuteen jolloin huomion kohteena on kielen ja maailman välinen suhde, eli kielen ulkoiset suhteet tai sitten kielen sisäiset suhteet, eli millaisessa suhteessa ilmauksien merkitykset ovat toisiinsa jolloin puhumme *merkityssuhteista*. Muita semanttisia kielentutkimus alueita ovat *teoreettinen semantiikka* jossa yritetään esittää yleispätevä kielestä riippumaton kuvaustapa kielelliseen merkitykseen liittyvistä

ilmiöistä ja *deskriptiivinen semantiikka* eli kuvaileva joka keskittyy tietyn kielen ilmiöiden tarkasteluun. Muita merkityksen tarkastelun suuntauksia ovat *generatiivinen semantiikka* ja *kognitiivinen semantiikka* sekä formaalinen eli *muodollinen semantiikka*. Semantiikka voidaan lisäksi jakaa *synkroniseen semantiikkaan* jossa tarkastellaan nykykielen ilmausten merkitystä ja *diakroniseen* eli *historialliseen semantiikkaan* jossa tarkastellaan ilmausten merkitysten muuttumista. (Kangasniemi 1997: 23–24)

Mitä jokin ilmaus merkitsee, voi myös kiinnostaa tavallista kielenkäyttäjää. Tämä tulisi huomioida varsinkin otsikoissa, jotka muodoltaan yleensä ovat harvasanaisia ja niiden sanoman tulisi olla ymmärrettäviä lukijalle. Erityisesti erikoissanojen ymmärtäminen voi olla vaikeaa. Lukija saattaa ihmetellä mitä tarkoittaa *resessiivinen* tai mitä eroa on sanoilla *devalvoida* ja *devalvoitua* tai mikä merkitys ero piilee sanoissa *vaatia* ja *pyytää*. (Kangasniemi 1997: 23)

Kielenkäyttö on valitsemista, valitsemme mitä kerromme ja miten, mistä näkökulmasta, mitä painotamme, valitsemme ilmaisutapoja, sanoja ja merkityksiä. Osa valinnoistamme ovat tietoisia, osan teemme tiedostamatta ja kaikki nämä valinnat näkyvät ja kuuluvat teksteissämme, mikä taas vaikuttaa siihen kuinka hyvin tekstin tarkoitus kohtaa tekstin ymmärryksen. Kuten muussakin kielenkäytössä myös lehtijutut ovat valintojen tulos, monet valinnoista saattavat kuitenkin johtaa lukijan harhaan. Merkityksen muodostamisessa on aina varaa valita, Heikkinen(2007) kutsuu valitsemisen mahdollisuutta merkitys potentiaaliksi tai varannoksi ja hän toteaa, että kaikki kielenkäyttö on kokonaisuus joidenkin merkitysvarannosta tehdyistä valinnoista. Hän mainitsee tämän lisäksi M.A.K Hallidayn määritteen systeemis-funktionaalisuudesta jossa systeemis- osa edustaa järjestelmällisyyttä ja funktionaalis-osa funktiota eli päämäärää tai toimintaa jota järjestyneisyys palvelee. (Heikkinen 2007: 15, 33–24)

4.2.1 Denotaatio ja Konnotaatio

Useimmille merkitysteorioille on yhteistä se, että ne pyrkivät erottelemaan ilmaisujen päämerkitykset niiden sivu- ja lisämerkityksistä. Näille päämerkityksille ja

sivumerkityksille on olemassa useampi nimitys. Tässä tutkielmassa käytän päämerkityksestä nimitystä denotaatio ja lisä- tai toissijasiestamerkityksestä käytän nimitystä konnotaatio, sillä kyseinen sanapari esiintyy useimmassa kirjallisuudessa. John Lyons(1977), käytti denotaatio termiä ja sen parina toissijaista merkitystä edustavaa termiä *referenssi*. Toinen denotaation termiparina käytetty termi on konnotaatio ja tämän termiparin käyttö on yleistynyt. Denotaatio kuvaa jonkin käsitteen suhdetta kielenulkoisiin ominaisuuksiin. (Varis 1996: 28) Lyons (1995: 76) jakaa merkitysmäärittelyn vielä kolmanteen osaan, jota hän kutsuu sanalla *sense* eli mieli, jossa kielenulkoisilla tekijöillä ei ole merkitykseen vaikutusta vaan merkitys suhteutetaan kielen muiden semanttisten elementtien pohjalta. Tähän en kuitenkaan ota kantaa työssäni.

Konnotaatiolla tarkoitetaan jonkin sanan sivumerkitystä. Kun määrittelemme sanan *nainen* sen denotatiivisen merkityksen kannalta voimme sanoa, että kyseessä on täysikasvuinen naaraspuolinen henkilö. Kielenkäyttäjän käsitysten mukaan sana voi saada sivumerkityksiä kuten, viehättävä, heikko, petollinen. Myös kulttuuriset erot voivat vaikuttaa sanojen denotatiivisen ja konnotatiivisen merkityksen vaihtelevuuteen. Eri kulttuureissa denotatiivisiin merkityksiin voidaan liittää eri konnotaatioita ja denotatiivisten merkitysten konnotaatiot saattavat muuttua aikojen kuluessa.(Kangasniemi 1997: 13)

4.3 Monitulkintaisuus

Monitulkintaisuutta esiintyy monissa eri muodoissa, niin leksikaalisella kuin syntaktisellakin tasolla. Maijastiina Vilenius kirjassa (2011) *Kielellinen leikittely Pertti Jarlan Fingerpori sarjakuvassa* on tutkittu monitulkintaisuuteen perustuvaa komiikkaa Pertti Jarlan Fingerpori sarjakuvassa. Tutkielmassaan hän käsittelee lähinnä leksikaalista monitulkintaisuutta, mutta myös osittain syntaktista monitulkintaisuutta. *Syntaktisessa* monitulkintaisuudessa on kyse siitä kuinka tekstiyhteys vaikuttaa tulkintaan. Klaus Laalon(1990: 31–38) mukaan monitulkintaisuutta voi esiintyä monen sanan muodostamissa rakenteissa esimerkiksi siten että konjunktion vaikutusala voidaan

käsittää monella eri tavalla tai jos teksti sisältää tietyssä yhteydessä monitulkintaisen sijamuodon.

Leksikaalinen monitulkintaisuus taas käsittelee sitä miten eri lekseemit tai ilmaisut ovat monitulkintaisia. (Vilenius 2011: 39, 115) Seuraavissa luvuissa (luvut 4.3.1–4.3.6) esittelen lyhyesti mitä kielellisiä keinoja on olemassa, ilmaista asioita eri tavalla ja minkälaiset ilmaukset voivat vaikuttaa merkityksen monitulkintaisuuteen tai merkityksen ymmärtämiseen.

4.3.1 Synonyymit

Synonymialla tarkoitetaan kahden tai useamman sanan merkityksen samuutta. Yleisemmin kuitenkin on vain lähisynonyymeja joidenka merkitys eroaa toisistaan jollakin tasolla, toisin sanoen ne eivät ole täydellisiä synonyymeja vaan saattaa esimerkiksi eri konteksteissa saada erilaisen merkityksen. (Kangasniemi 1997: 42) Vierekkäisiä merkityspiirteitä sen sijaan esiintyy ja synonyymisuus rajoittuu pelkkiin ylempiin ja keskeisempiin merkityspiirteisiin. Synonyymisiin käsitteisiin liittyvät sivumerkitykset voivat vain korvata toisensa tietyissä konteksteissa. Synonyymit voivat tyyllillisesti erottua toisistaan esimerkiksi tunnesävyltään tai stilistisesti. Tunnesävyltään eri tyyllilajeihin kuuluvia synonyymeja ovat esimerkiksi *ilta* ja *ehtoo*. (Varis 1996: 69; Varis 1998: 53–54)

Varis (1998) mainitsee myös John Lyonsin määrittelemät deskriptiiviset synonyymit, jotka ovat tyylieroja sisältäviä samanmerkityksisiä termejä. Lyons vertailee, englanninkielisiä deskriptiivisiä tyyllilajiltaan eroavia synonyymeja 'big' ja 'large', niitä vastaavat suomeksi deskriptiiviset synonyymit 'iso' ja 'suuri'. Termit ovat siis deskriptiiviseltä, eli kuvailevalta merkitykseltään samat. *Iso* talo ja *suuri* talo kuvailevat taloa, joka ei ole pieni. Sanojen merkityserot kuitenkin ilmenevät tietyissä esiintymisyhteyksissä selkeämmin kuin toisissa, esimerkiksi ilmaisuissa *iso mies ja suuri ääni* ja *suuri mies ja iso ääni* (Kangasniemi 1997: 42). (Lyons 1995:63; Varis: 1998: 53–54)

4.3.2 Homonyymit ja polyseemit

Homonyymilla tarkoitetaan sanojen rakenteellista monitulkintaisuutta, esimerkiksi sana *kuusi* voi tarkoittaa sekä numeroa että puuta (Vilenius 2011: 9). Homonyymista puhutaan silloin kun kahdella sanalla on sama ulkoasu, mutta eri merkitys. Sanan tarkoitettu merkitys valkenee useimmiten esiintymisyhteydessä. Usein homonyymiset sanat ovat vain yhdessä taivutusmuodossa ulkoasultaan samanlaisia. Kun synonyymeissa keskitytään sanojen samanlaisuuteen merkityksen kannalta, homonyymeissa ja polyseemeissa keskitytään sanojen eroavaisuuteen. (Kangasniemi 1997: 56)

Polysemiassa on kyse siitä, kun samalla sanalla on useita enemmän tai vähemmän toisistaan eroavia merkityksiä ja homonyymeissa taas on kyse siitä, että kahdella täysin erimerkityksellisillä sanoilla on sama ulkoasu, toisin sanoen sanojen merkityksillä siis ei ole tekemistä toistensa kanssa. Polyseemiseksi voidaan katsoa sellaiset sanat, jotka merkitykseltään kuuluvat niin paljon yhteen, että niiden määritelmät voidaan liittää yhteen ja samaan hakusanaan (Larjavaara 2007: 110). Esimerkiksi johonkin henkilöön viitattaessa, sanalla *luovuttaja* voi henkilöstä saada kaksi eri tulkintaa riippuen esiintymiskontekstista. Esiintymiskonteksti ei kuitenkaan aina avaa merkitystarkoitetta, joka ilmenee lauseesta, *sairaala oli täynnä luovuttajia*. Negatiivisessa sävyssä luovuttaja on henkilö joka jättää asioita kesken, tai antaa periksi. Positiivisessa sävyssä kyseessä voi olla henkilö, joka on antanut jollekin jotain, esimerkiksi (*veren-*)*luovuttaja*. Molemmissa merkityksissään, lähtökohtana on kuitenkin jostain luopuminen. On kuitenkin olemassa runsaasti ongelmallisia tapauksia joista on vaikea ratkaista kumpaa ne edustavat. Yhtenä erottelu kriteerinä on pidetty sitä, että polyseemit ovat etymologisesti yhteistä lähtöä ja homonyymit eri lähtöä. (Kangasniemi 1997: 44,52–53; Vilenius 2011: 63)

4.3.3 Metaforat ja idiomit

Kaikissa kielissä esiintyy idiomeja, vakiintuneita yhdyssanoja, sanaliittoja ja sanontoja jotka ilmaisevat merkityskokonaisuuden jonka merkitystä on vaikea ymmärtää

ilmauksen sanojen perusteella. Tällaisia ovat esimerkiksi *selkäsauna* joka siis koostuu sanoista *selkä* ja *sauna* mutta pelkkien sanojen perusteella olisi vaikea ymmärtää, että sillä tarkoitetaan pieksemistä. Toiset idiomit ovat läpikuultavampia kuin toiset. Esimerkiksi sanonta *valkoinen valhe*, jossa kyse on pienestä tai viattomasta valheesta sana *valkoinen* vihjailee viattomuudesta vaikka se ei sitä denotatiiviselta merkitykseltään ole. Valkoinen merkitsee väriskaalan vaaleinta sävyä. *Vetää hirsiiä* sanonnasta on taas mahdotonta arvata, että sillä tarkoitetaan nukkumista. (Kangasniemi 1997: 72)

Metaforien eli vertauskuvien ja idiomien raja on himmeä ja yleistyessään metafora lähenee idiomia (Kangasniemi 1997: 72). Metaforien ja idiomien samankaltaisuudesta vihjaa myös se että idiomeja kutsutaan kuolleiksi metaforiksi. Metafora syntyy kun asialle annetaan nimi joka kuuluu jollekin muulle, siirtyminen voi olla yleisestä erityiseen tai toisinpäin. (Nenonen 2002: 21) Metaforissa tietyt sanat saavat uusia laajennettuja merkityksiä. Esimerkiksi metafora *vaimoni on noita* säilyttää jotain *noita* sanan alkuperäisestä merkityksestä mutta herättää kuulijassa tietynlaisen mielikuvan. (Kivinen & Ristelä 2001: 36)

4.3.4 Kiertoilmaukset ja parafraasit

Perinteisesti kiertoilmauksella on tarkoitettu sellaista tekoa jossa varsinainen ilmaus ilmaistaan laajemman ja merkitykseltään moniulotteisemman sanonnan kautta. Kiertoilmaukset korvaavat usein ydinilmauksia ja synonyymeja. Kiertoilmauksia voidaan tarkastella niiden kirjaimellisen ja ei-kirjaimellisen merkityksen kautta. Esimerkiksi *nukkua pois* voi tarkoittaa kuolemaa mutta kirjaimellisesti tarkasteltuna jonkinlaista nukkumistoimintaa joka sisältää liikkumista jonnekin. Kiertoilmaukset osoittautuvatkin usein denotaation osalta epäkorrektiksi. (Varis1998: 13, 56–57)

Kiertoilmausten erikoistapauksia ovat parafraasit joita käytetään havainnollistamaan moniselitteistä kielellistä rakennetta (Varis 1998: 56). Vaihtoehtoisille ilmauksille perustuvaa merkityksen määritelmää kutsutaan parafrasiksi. Esimerkiksi määritelmä

'naaraspuolinen täysikasvuinen ihminen' on parafraasi ja yksi tapa tuoda esille mitä sanalla *nainen* tarkoitetaan. (Kangasniemi 1997: 16)

4.3.5 Anagrammit, palindromit ja sananmuunokset

Anagrammi nimitys, pohjautuu kreikan *ana'-gramma* ilmaisuun, joka on suomennettuna '*vaihtokirjain*'. Anagrammit ovat sanaleikkejä, joissa muuntelemalla kirjainten järjestystä luodaan uusi ilmaus. Anagrammista käytetään suomenkielessä myös sanan alkuperää muistuttavaa nimitystä *anagramma*. Anagrammeissa kirjainten esiintymisjärjestyksellä ei siis ole väliä, vaan se, että käyttää lähteessä esiintyneitä kaikkia kirjaimia uuden ilmauksen muodostamisessa. Esimerkiksi kirjailijan Maria Lang in kirjoissa esiintyvä *Almi Graan* on anagrammi joka on muodostettu kirjailija omassa nimessä esiintyvistä kirjaimista. (Kielikello 2/2014)

Palindromi on kotoisin kreikan *pali'ndromos* nimityksestä, suomeksi se tarkoittaa '*taaksepäin juokseva*'. Palindromit ovat sanoja tai ilmauksia jotka takaperin luettuna saavat saman tai uuden merkityksen. Esimerkkejä palindromeista ovat *saippuakauppias* tai *innostunut sonni* jotka molemmat takaperin luettuna ovat samat, kuin oikeinpäin luettuna. (Kielikello 2/2014)

Sananmuunnoksista on kyse silloin, kun vierekkäisten tai lähekkäisten sanojen alkuosat vaihtuvat keskenään. Sananmuunnoksessa *kahvipannu—pahvikannu* yhdyssanan molempien sanojen kaksi ensimmäistä alkukirjainta ovat vaihtaneet paikkaa. Itse sanasta *sananmuunnokset* saa myös sanamuunnoksen *munansaannokset*. Siinä missä anagrammit ja palindromit perustuvat sanojen kirjainasuun, sananmuunnokset perustuvat äänne-asuun ja ne muotoillaan kieleen sopivaksi. Muunnokset siis mukailevat suomenkielen vokaaliharmoniaan perustuvia sääntöjä, eikä mekaanisesti kirjainasua, joka tarkoittaa sitä, että vokaalit saattavat vaihtua tai jokin ylimääräinen kirjain ilmestyy toisen kirjaimen rinnalle. Hyvänä esimerkkinä sanamuunnoksille voidaan käyttää monille lapsuudessa opittua ns. salakieltä, jota kutsutaan kontinkieleksi. (Kielikello 2/2014) Kontinkieli perustuu siihen, että sana muodostetaan yhdistelemällä

jokin sana esimerkiksi *mennäänkö*, sanaan *kontti* sanamuunnoksen kautta. *Konnaanko – mentti* on siis yhdistelmä sanasta *mennäänkö-kontti* jossa vokaali -ö on muuttunut -o:ksi.)

4.3.6 Ellipsi

Ellipsillä tarkoitetaan kielen rakenteeseen kuuluvaa toistonvälttämiskeinoa (Kytömäki 1986: 66). Ellipsi on tulkinnanvarainen ilmiö jota käytetään syntaktisin ja pragmaattisin ehdoin korvauskeinona. Kytömäen mukaan tapaukset voidaan jakaa sellaisiin tapauksiin, joita ei voi yksiselitteisesti täydentää ja sellaisiin joissa vastaanottaja tulkitsee elliptisyyden eri tavalla kuin se oli tarkoitettu. Valtaosa on oikein tulkittavissa, mutta on myös sellaisia tapauksia joissa vastaanottaja näkee ellipsiä, siinä missä ei pitäisi. (Vilenius 2011: 115–116)

Vahtera (2009) määrittelee ellipsien lähtökohdaksi, yhteisen osan poistoa yhdestä tai useammasta rinnasteisesta rakenteesta. Ilmiö ei otsikoiden kuvauksen kannalta ole mielenkiintoista, sillä elliptisen poiston edellytyksenä on kahden rakenteen rinnasteisuus. Koska otsikko on syntaktisesti irrallinen tekstin osa, elliptinen poisto kahdesta rinnasteisesta rakenteesta, ei otsikoiden osalta ole mahdollista. Vahtera kuitenkin toteaa, että jos otsikko on kaksi- tai useampilauseinen virke, otsikon sisäinen ellipsi on mahdollinen. Ellipsin ja fragmentit (ks. luku 2.2) eroavat siten, että, fragmentti on epätäydellinen lause tai virke, joka ei johdu säännönmukaisesta upotukseen liittyvästä poistosta eikä myöskään ellipsisin kaltaisesta toiston välttämiskeinosta. (Vahtera 2009: 67)

5 KIELIKUKKASET OTSIKOISSA

Tässä luvussa esittelen analyysini leksikaalis-semanttisista ja syntaktis-semanttisista kielikukkasista otsikoissa. Kielikukkasten synty voi johtua sanavalinnoista tai lauseen rakenteesta. Tarkastelen kielikukkasia sanatasolla ja rakennetasolla. En kuitenkaan työssäni ota kantaa siihen, seuraavatko otsikot leipäteksteistä syntyneitä kriteerejä, sillä tässä tutkielmassa aion pelkästään käsitellä otsikoita. Kuitenkin on tärkeää olla tietoinen siitä, että otsikoiden muotoilussa on tietynlaiset pituus- ja kokovaatimukset, joiden kehyksissä toimittaja joutuu yleensä otsikon laatimaan. (Okkonen 1986: 248) Tällaiset vaatimukset varmasti myös vaikuttavat otsikon selkeyteen ja laatuun. Numeroin aineiston esimerkit niiden käsittelyjärjestyksen mukaisesti. Aineisto koostuu kaiken kaikkiaan 72 kielikukkasotsikosta.

Analysoin myös, vaikuttavatko kielikukkaset tahattomilta, tahallisilta vai ovatko ne määrittelemättömiä. Esittelen siis kielikukkaset kahdessa luokassa, joita ovat leksikaalis-semanttiset kielikukkaset (45kpl) ja syntaktis-semanttiset kielikukkaset(27kpl). Alla oleva kuvio

Niiden alalukuja ovat tahalliset, tahattomat ja määrittelemättömät kielikukkaset. Käsitelen kielikukkaset alalukujen pohjalta. Ensiksi esittelen tahalliselta vaikuttavat kielikukkaset, sitten tahattomalta vaikuttavat kielikukkaset ja viimeisenä määrittelemättömät kielikukkaset.. Näistä jakaumamääristä olen tehnyt taulukon:

Taulukko 1. Leksikaalis-semanttisten ja syntaktis-semanttisten kielikukkasten määrät alalukuineen.

Kielikukkasten jakauma		
Leksikaalis-semanttiset kielikukkaset	45	kpl
Leksikaalis-semanttiset tahattomat kielikukkaset	27	kpl
Leksikaalis-semanttiset tahalliset kielikukkaset	13	kpl
Leksikaalis-semanttiset määrittelemättömät	5	kpl
Syntaktis-semanttiset kielikukkaset	27	kpl
Syntaktis-semanttiset tahattomat kielikukkaset	27	kpl
Syntaktis-semanttiset tahalliset kielikukkaset	0	kpl
Syntaktis-semanttiset määrittelemättömät	0	kpl

5.1 Kielikukkasten leksikaalis-semanttiset piirteet

Tässä luvussa tarkastelen kielikukkasia sanatasolla. Leksikaalinen semantiikka, toisin sanoen sanasemantiikka keskittyy sanojen muodostamaan merkitykseen. Leksikaalis-semanttisen kielikukkasen kriteerinä on, että yksi sana tai ilmaisu aiheuttaa kielikukkasen. Kielikukkasten syntyyn voi sanavalintojen lisäksi vaikuttaa esimerkiksi eri asiayhteydet ja sanojen kielenulkoisen maailman. Tarkasteltaessa sanojen suhdetta todellisuuteen tulkittuun maailmaan joutuu kuitenkin pohtimaan missä määrin sanojen tekemä erottelu, vastaa todellisuuden jakautumista eri luokkiin ja millä perusteella jokin sana voidaan lukea tietyn sanan viittausalaan. (Kangasniemi 1997: 27)

Analysoin myös onko otsikoissa esiintyvät kielikukkaset tahallisia vai tahattomia. Liitteissä kielikukkasten jakaumamäärää erittelevä taulukko, josta ilmenee tahallisten, tahattomien ja määrittelemättömien kielikukkasten esiintymismäärä sekä leksikaalis-semanttisissa kielikukkasissa että syntaktis-semanttisissa kielikukkasissa (kuvio 1. ja 2. ja taulukko 1). Tietyissä asiayhteyksissä käytetyt sanat voivat vaikuttaa tahallisesti valituilta, sillä niiden synonyymiset sanat, saattaisi olla luontevampia valintoja. Toisaalta joillakin sanoilla voi olla niin pieni merkitysvivahde, että sitä ei aluksi edes huomaa. Näiden syiden perusteella, voi lähteä analysoimaan, mikäli jokin kielikukkanen on kirjoittajan tietoisesti laatima, vai vahingossa ilmenevä. Esittelen kielikukkaset kategorioittain, eli olen erotellut samankaltaisista syistä johtuvat kielikukkaset kategorioihin, kategoriat esittelen aina ennen otsikoita. On kuitenkin mahdollista, että esimerkiksi yhdyssanavirhe kategoriaan kuuluva otsikko, kuuluu myös kategoriaan, jossa esittelen kielikukkaset joiden merkitys onkin päinvastainen kuin alkuperäinen tarkoitus. Mainitsen silloin erikseen, kategorioiden kohdalla mikäli jossakin muussa kategoriassa esiintyvä otsikko voisi kuulua myös toiseen kategoriaan.

5.1.1 Tahalliset leksikaalis-semanttiset kielikukkaset

Tässä luvussa esittelen tahalliselta vaikuttavat leksikaalis-semanttiset kielikukkaset, joita on yhteensä 13 otsikkoa. Otsikoissa valitut monitulkintaisen sanat viittaavat siihen, että kirjoittaja on ne tieteen tahtoen valinnut asiayhteyden kannalta tai niiden antaman sivumerkityksen, merkitysvivahteen kannalta.

Otsikoissa 1–11 on käytetty sanaa joka liittyy jotenkin kyseessä olevaan toimintaan ja muodostaa eräänlaisia asiayhteys sanapareja. Monet näistä otsikoista sisältää myös homonyymien, polyseemien (ks. luku 4.3.2) tai idiomien (ks. luku 4.3.3). Sanapareina otsikoissa esiintyvät *Hiiltyä – Puulämmityksestäsi*, *lorottelu – liriin*, *Jäissä – Jäiden puute*, *Kenkää – Nikeltä*, *Varas – Varasti – Varaston*, *Jalkapallokoulutukseen – Potkua*, *Kiuaskivet – Kuumille kiville*, *Esipeseä – Jälkipyykkiä*, *Citykani – Jäniksenä*, *vankilapaikka – kiven takana*.

- (1) Usko tai älä!
Naapuri voi hiiltyä puulämmityksestäsi
(Turkulainen 25.1.2006)

Ensimmäisessä (1) esimerkissä sanavalinta *hiiltyä* tekee otsikosta koomisen. Lisäksi alku huudahdus *Usko tai älä!* vahvistaa otsikon hauskuutta. *Hiiltyä* sana on polyseemi, joka kyseisessä asiayhteydessä voidaan ymmärtää siten, että naapuri konkreettisesti perinteisen merkityksen mukaisesti hiiltyy, aivan kuten puu palaa hiileksi. Polyseemissa on kyse siitä, että samalla sanalla on toisistaan enemmän tai vähemmän eroavia merkityksiä (Kangasniemi 1997: 44). Tässä tapauksessa sanalla kuitenkin nähtävästi on tarkoitettu sanan toissijaista merkitystä eli suuttumista. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) Suuttumisen ilmaisemista sanalla *hiiltyä* voi kuitenkin kuvitella pohjautuvan sanan alkuperäiseen merkitykseen kuvailevalla tavalla. Tässä esimerkissä kielikukkanen nähtävästi on ollut tahallinen, eli kirjoittaja on tieteen tahtoen ilmaissut suuttumista sanalla *hiiltyä* tehdäkseen otsikosta hauskan.

- (2) Kadulle lorottelusta voi joutua liriin
(Ilkka 5.7.2006)

Tässä esimerkissä kielikukkanen vaikuttaa tahalliselta. Kirjoittaja on valinnut sanan *liriin* kuvailemaan pulaan joutumista, joka tässä asiayhteydessä on hauska sanavalinta, koska kyse on lorottelusta. Tässä esimerkissä polyseemi *liriin* voi siis olla kuvainnollisessa merkityksessään jolloin se tarkoittaa pulaan joutumista, mutta sillä voidaan myös tarkoittaa virtsaamista. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja)

- (3) Kalastus jäissä jäiden puutteen vuoksi
(Koillis-Häme 16.1.2007)

Panna jäihin tai olla *jäissä* tarkoittaa jonkin asian lykkäämistä myöhemmäksi tai että jokin toiminta on seisahtanut (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja). Otsikon koomisuus syntyy vastakohta-asettelusta, jokin on jäissä vaikka jäitä ei ole. Toinen aspekti otsikossa esiintyvälle koomisuudelle on se, että sanotaan kalastamisen olevan seisahtunut koska ei ole jäitä. Kalastaminen ei tunnetusti jäitä vaadi, sen sijaan pilkkiminen vaatii. Vaikka kalastaminen ja pilkkiminen on lähes sama toiminta, niiden ero perustuu lähinnä sääilmiöihin. Kalastus on eräänlainen stereotyyppinen yläkäsite, jonka lisämerkityksiin kuuluu kalastamisen eri prototyyppiset muodot kuten virvelillä kalastaminen, pilkkiminen ja onkiminen. Stereotyyppinen osa kuvaa prototyyppisten perheenjäsenten, eli yhteistä piirteistä koostuvaa, joukkoa. (Kangasniemi 1997: 34, 61)

- (4) 1 400 saa kenkää Nikeltä
(Savon Sanomat 15.2.2009)

Tässä esimerkissä sanapari *saa kenkää* tekee otsikosta huvittavan. Otsikolla varmaankin tarkoitetaan että 1 400 työntekijää irtisanotaan. Arkisesti puhekielessä kuitenkin käytetään usein sanontaa saada kenkää tai saada potkut irtisanomisen tai erottamisen sijasta. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) Nike taas on yritys joka valmistaa muun muassa urheiluun soveltuvia vaatteita kuten juoksuun sopivia lenkkikossuja, siksi otsikon voi tulkita kahdella eri tavalla. Joko niin, että 1 400 ihmistä irtisanotaan, tai sitten niin että 1 400 henkilöä saa Nikeltä kengät. Otsikko olisi kuitenkin pitänyt jälkimmäistä vaihtoehtoa varten muotoilla toisin. Tässä tapauksessa on vaikea arvioida onko kirjoittaja tahallisesti yrittänyt keventää uutista valitsemalla kyseisen sanaparin vai onko kirjoittaja epähuomiossaan muotoillut monitulkintaisen

puhekielisen otsikon. Otsikon muodon vuoksi voisi myös kuvitella, että kirjoittaja ei ole sen koommin ajatellut että hänen kirjoittamansa otsikon voi myös tulkita toisin. Olen määritellyt otsikon tahalliseksi kielikukkaseksi syystä, että sen toinen tulkinta vaikuttaa ilmeiseltä.

- (5) Varas varasti varaston
(MTV3:n verkkosivut 2.1.2010)

Tässä kielikukkasessa tahalliselta vaikuttava allitteraatio, eli saman äänneryhmän esiintyminen sanojen alussa, ei tee otsikkoa toimivaksi, sanan *varasti* merkitysvivahteen takia (Tieteen termipankki). Luontevampaa olisi ollut, käyttää sanaa *ryösti*. *Varasti*, merkityksen pohjalta, koko rakennus vietiin ja *ryösti* merkityksen pohjalta, varaston sisältö vietiin. Kangasniemi (1997: 35) erottelee substantiiviset sanat jaollistarkoitteisiin ja jaotontarkoitteisiin, jonka pohjalta yllä mainittujen sanojen merkityseron voi selvittää siten, että jaotontarkoitteisia sanoja voi ryöstää ja jaollistarkoitteisia varastaa. Ryöstämällä viedään jonkin kokonaisuuden osia, varastamalla koko kokonaisuus. Esimerkiksi ihminen tai kauppa normaalisti ryöstetään ja pyörä tai lompakko varastetaan.

- (6) Jalkapallokoulutukseen tarvitaan uutta potkua
(Keski-Uusimaa 27.9.2010)

Jalkapallotermistöön liittyvä sana *potku* edustaa otsikon kielikukkasta. *Potku* sanan voi määritellä kolmella eri tavalla, joita on 1. *jalalla annettava isku*. 2. monikossa käytettynä *antaa/saada potkut* idiomi *erottamisesta, lopputilistä*. 3. Arkikielessä käytetty sana, joka kuvailee *voimaa*: *Kaiuttimissa on potkua* tai *Vanhassa perämoottorissa riittää potkua*. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) Otsikossa uudella potkulla varmaan tarkoitetaan kolmannen määritelmän mukaista voimaa. Eli jalkapallokoulutukseen tarvitaan jotain uutta intoa, tekemistä tai jonkinlaista parannusta.

- (7) Kiuaskivet menivät kuumille kiville
(Hämeen Sanomat 19.3.2010)

Kuumille kiville on vertaileva kielikuva, joka tarkoittaa hyvää menekkiä tai, että jokin menee hyvin kaupaksi. *Tavaraa menee kuin kuumille kiville* on vakiintunut sanonta johon tässä nähtävästi viitataan. (Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) Komiikka otsikkoon luo kielikuvan yhdistäminen kiuaskiviin, joiden myös tiedetään olevan saunan lämmityksen yhteydessä kuumia kiviä.

- (8) Niinistö esipesee jälkipyykkiä
(Lapin Kansa 30.4.2010)

Tässä otsikossa kielikukkanen syntyy, sana yhdistelmästä *esipesee jälkipyykkiä*. *Jälkipyykki* on idiomi joka viittaa jonkin tapahtuman jälkiselvittelyyn tai jälkipuintiin. Esimerkiksi lauseessa *Ministerin lausuntoa seurannut jälkipyykki* (MOT Kielitoimiston sanakirja). *Jälkipyykkiä* sanan yhdistäminen sanaan *esipesee* tekee otsikosta hauskan, sillä kyseessä on tavallaan kronologinen vastakkainasettelu tai paradoksi, joka käytännöllisistä syistä kuulostaa epäloogiselta. Määrittelen otsikon tahalliseksi, sillä sekä esipesusta että jälkipyykistä syntyvä mielikuva johtaa jonkinlaiseen pesu tapahtumaan.

- (9) Citykanit matkaavat junissa jäniksenä
(Helsingin Sanomat 14.1.2010)

City on lainasana ja tarkoittaa kaupunkia. *Citykani* viittaa kaupungissa asuviin kaniineihin/jäniksiin, arkikielessä kaniinista käytetään sanaa *kani* tai *rusakko* ne määritellään jänisten heimoon kuuluviksi jysijöiksi. *Matkustaa jäniksenä* on kuvailmaus tapahtumasta, jossa joku matkustaa ilman lippua yleisellä kulkuneuvolla, niin sanottu salamatkustaja. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja)

- (10) Huumekuski ei pysähtynyt piikkeihin
(Karjalainen 20.9.2010)

Tässä otsikon kirjoittaja on ovelasti asiayhteyteen sopivasti käyttänyt piikkimaton sijaan sanaa *piikkeihin*. *Piikkimatto* on nimensä mukaisesti eräänlainen matto jossa on

piikkejä. Kielikukkasen taustalla piilee se, että arkikielisesti *piikeistä* puhutaan myös synonyymisesti injektioruiskujen kanssa ja huumeiden käyttö tarkoituksessa injektioruiskuja kutsutaan, *huumepiikeiksi* tai *huumeruiskuiksi*.

(11) Vankilapaikka jo kiven takana Ruotsissa
(Kaleva 17.10.2009)

Tässä kielikukkasessa kahden idiomien merkitys saattaa mennä lukijalta sekaisin niiden samankaltaisuuden takia; kiven takana ja kiven sisässä. Vankilapaikka voi omalla tahollaan olla väärään idiomiin johdattelevan. Kiven takana (Eng. be like getting blood out of / from a stone) on idiom, joka viittaa siihen, että tiukassa(MOT Gummerus Englanti-suomi-idiomisanakirja) Kiven sisässä käytetään arkikielessä vankilasta, Joutui kiven sisään (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja). Otsikossa ei siis sinänsä esiinny mitään virheellistä mutta voi harhaanjohtaa lukijan tulkintaa. Uskon, että kirjoittaja on tässä tapauksessa kirjoittanut tahallisesti otsikon koomiseksi.

Otsikoissa (12) ja (13) esiintyvillä monitulkintaisilla sanoilla tai sanaliitoksilla, on viitteitä siitä, että kirjoittaja on luottanut lukijan mielikuvitukseen ja kielellisen leikittelyn taitoon.. Otsikot perustuvat joko kaksimieliseen tulkintaan tai sanamuunnoksen luomiseen (ks. luku 4.3.5). Myös määrittelemättömissä otsikoissa esiintyy yksi otsikko (41), jossa esiintyy sananmuunnos. Kaksimielisiksi olen määritellyt sellaiset monitulkintaiset sanat joilla on jonkinlainen tabukäyttö tai ovat sisällöltään alatyylisiä, rivoja tai pikkutuhmia (MOT Kielitoimiston sanakirja). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaksimieliset sanat olisi tulkittavissa vain kahdella tavalla, vaan jotkut voidaan tulkita myös useammalla tavalla.

(12) Päätös oli todellinen Lallin kumautus
(Satakunnan Kansa 30.10.2009)
Lalli- ja Suomenmaa-lehtien yhdistymisestä

Tässä otsikossa voi nähdä sananmuunnoksen Lallin kumautus- Kullin lamautus. Lisäksi internetissä esiintyvien hakutuloksien mukaan Lallin kumautus antoi seuraavat hakutulokset: 1.Drinkki, Lallin kumautus sisältää 2 cl Jaloviina,2 cl Lakkalikööriä ja

Jääpalaoja. (Nettibaari) 2. J. Karjalainen ja Mustat Lasit esittämä kappale nimeltään Lallin kumautus jossa lauletaan miesten makuun olevasta paukusta, joka on nimeltään Lallin kumautus. Lisäksi laulun sanoissa sanotaan seuraavanlaisesti: ”*Lallin kumautus on käsite joka tunnetaan. Se Köyliöstä lensi tänne meillekin. Ja joka päivä joka puolella päitä putoaa.*” . Edellä mainitut laulunsanat taas viittaa 3. Lallin historia, ”*Pyhän Henrikin surmaaja, talonpoika Lalli surmasi kirkollisten legendojen ja kansanrunouden mukaan lähetyspiispa Henrikin, josta tuli pyhimys. Kirkollisten legendojen mukaan Lalli menetti rangaistukseksi hiuksensa ja päänahkansa.*”(Kansallisbiografia 2015).

Koska otsikossa puhutaan Lalli- ja Suomenmaa-lehtien yhdistymisestä todennäköisin tarkoitusperä on ollut esimerkin 3. mukainen, jossa haetaan sitä, Lalli lehti on kokenut eräänlaisen iskun. MOT Synonyymisanakirjan mukaan kumautuksella voidaan tarkoittaa lyömistä, hakkaamista, läimäyttämistä, mottaamista jne.

- (13) Naisille pientä patukkaa tarjolla
(Etelä-Suomen Sanomat 9.5.2010)

Tässä kaksimielisessä otsikossa esiintyvä sana *patukkaa* on tässä esiintymisyhteudessa saanut heijastusmerkityksen, eli lisämerkityksen (Kangasniemi 1997: 14). Heijastusmerkityksellisen sanan voi olla homonyyminen tai polyseeminen. Tässä heijastusmerkityksen vaikuttaa polyseemiseltä, eli sanan alkuperäisellä merkityksellä ja sivumerkityksellä on jotain yhtäläisyyksiä. Pelkän otsikon perusteella on kuitenkin vaikea tulkita mihin patukalla on otsikossa viitattu, sillä otsikko vaikuttaa leimaotsikolta.. Leimaotsikoiksi määritellään sellaiset otsikot, jotka ilmoittavat otsikkoa välittömästi seuraavan tekstijakson aiheen (Vahtera 2009: 1).

5.1.2 Tahattomat leksikaalis-semanttiset kielikukkaset

Tahattomiksi leksikaalis-semanttisiksi kielikukkasiksi olen määritellyt otsikot 14–40. Tahattomiksi olen määritellyt muun muassa sellaiset kielikukkaset joissa esiintyy vaikeasti havaittavia monitulkintaisia sanoja, otsikon merkitys vaikuttaa järjettömältä tai otsikoissa esiintyy selkeä sanavirhe. Kun aloin tarkastelemaan otsikoita huomasin, että

monessa kielikukkasessa, on monenlaisia piirteitä, ja kielikukkanen ilmenee useammasta syystä kuin vain yhdestä. Osassa otsikoista voi siis esiintyä useamman kategorian kielikukkasia.

Otsikossa (15) käytetty sana *vaihtoehto* on käyttöyhteydessä virheellinen, sen luoman merkityksen takia ja samoin otsikossa (14) esiintyvä *kaipaa*.

- (14) Invalidiliitto kaipaa uusia jäseniä
(Nokian Uutiset 29.8.2005)

Otsikossa (14) esiintyvä kielikukkanen on osittain syntynyt sanavalinnasta. *Kaipaa* sanalla voidaan tarkoittaa kaipuuta, ikävöintiä, haikailua jonkin asian perään, tosin sanoen kaipaamalla toivoo tai tekee kovasti mieli jotakin (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja). *Kaipaa* sanan konnotaatio eli lisämerkitys, joka perustuu lukijan omiin lähtökohtiin, on tässä niin sanottu yhteyteen sopimaton asenteenosoitin, joka jo itsessään aiheuttaa kielikukkasen esiintymällä yhteydessä jossa ei ole tapana ottaa kantaa sanoman sisältöön (Kytömäki 1986: 52; Kangasniemi 1997: 13). Tässä otsikossa uskon, että kirjoittaja on yrittänyt ilmaista, että invalidiliitolla on vähän jäseniä, eli he toivovat, että useampi liittyisi liittoon. Nyt kuitenkin lukija voi ymmärtää otsikon siten, että invalidiliitto toivoisi, useamman ihmisen invalidisoituvan, jotta he saisivat uusia jäseniä. Toisekseen asian voi myös käsittää siten, että he haluavat uusia jäseniä vanhojen lisäksi. Silloinkin parempi vaihtoehto olisi ollut vaihtaa sana *uusia* sanaan *lisää*.

- (15) Ulkokuusi on mökille hyvä vaihtoehto
(Maaseudun Tulevaisuus 16.2.2005)

Tässä otsikossa sanavalinta *vaihtoehto* tekee otsikosta koomisen, sillä sanalla *vaihtoehto* viitataan tilanteeseen jossa, vain yksi kahdesta tai useammasta mahdollisuudesta on valittavissa. Tässä esimerkissä vaihtoehtoina on valita joko ulkokuusi tai mökki. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) Tämä otsikko edustaa fragmentti otsikkoa, sillä se on skemaattinen ja puuttuvan osan pystyisi täydentämään (ks. luku 2.2).

Otsikossa on kuitenkin nähtävästi ollut taustalla ajatus, eri vaihtoehtoisista wc ratkaisusta, jotka olisivat hyviä mökillä. Esim. ulkohuussi on sisätiloissa sijaitsevalle wc:lle hyvä vaihtoehto mökillä? Myös sanan *mökille* allatiivi pääte pitäisi olla adessiivissa *mökillä*, jolloin lauseen voisi muotoilla seuraavanlaisesti: Ulkohuussi on mökillä hyvä vaihtoehto sisä vessalle.

Seuraavat kolme kielikukkasta 16–18 on syntynyt siitä syystä, että sanat ovat sopimattomia asiayhteyteen. Otsikot numero (16) *tupakkakoppi---henkireikä*, (17) *jalostus mullistuu*, (18) *moni sairastaa harvinaista*, ovat esimerkkejä sellaisista otsikoista.

- (16) Savusta sankka tupakkakoppi on varusmiehille usein ainoa henkireikä
(Helsingin Sanomat 22.10.2009)

Metafora *henkireikä* on kohteellen sopimaton sanavalinta ja tekee siten otsikosta koomisen. *Henkireikä* on kuvainnollinen ilmaisu joka viittaa erittäin merkitykselliseen aikaan, paikkaan tai toimintaan, voimanlähde *Kalastaminen on hänen henkireikänsä*. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) Tupakointi sen sijaan ilmaisee eräänlaista vastakkain asettelua henkireikälle sillä, se yleisen tiedon mukaan vaikuttaa negatiivisesti keuhkoihin ja hapenottokykyyn.

- (17) Lehmien jalostus mullistuu
(Karjalainen 18.1.2010)

Sanavalinta *mullistuu*, tekee otsikosta (17) hauskan, sillä sanalla *mulli*, voidaan viitata naaraspuolisten lehmien urospuolisiin vastakohtiin, eli härkiin. *Härkä (härkä)*: sonni, mulli, mullikka, nauta, vasikka (MOT Synonymisanakirja). Sanalla *mullistua* kuitenkin nähtävästi tarkoitettiin, että jalostus uudistuu. *Mullistava*: mullistuksen aiheuttava, käänteentekevä esimerkiksi: *Mullistava keksintö, yhteiskunnallinen uudistus*. *Mullistus*: perustavan laatuinen, käänteentekevä, kumouksellinen muutos. *Mullistua* voi myös tarkoittaa, että jokin menee sekaisin. *Mullistua*: mennä sekaisin, sikin sokin, mullin mallin. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) Kun taas mietitään

sanan jalostus voidaan sitä ajatella mullistuksen vastakohtana. *Jalostua* voi tarkoittaa, että jokin *tulee paremmaksi* tai että jokin *kehittyy hienommaksi* jolloin *sikin sokin* määritelmän voisi nähdä hienostuksen vastakohtana. (MOT Synonymisanakirja)

- (18) Moni sairastaa harvinaista sydänsairautta
(Sydän-lehti 1/2010)

Tässä esimerkissä esiintyvä vastakohtaisuus perustuu sanoihin *moni* ja *harvinainen*. Vaikka sanat eivät ole vastakohtapari esiintymismuodossa, muodostavat *moni* ja *harva* vastakohtaparin ja otsikossa esiintyvän paradoksin. Jos kyseessä on harvinainen sairaus, sitä ei voi *moni* sairastaa, sillä silloin se ei olisi *harvinainen*. Otsikossa on todennäköisesti kyse siitä, että harvinaisia sydänsairauksia esiintyy monella.

Otsikoissa (19), (20) ja (21) ovat merkitykseltään selkeästi vastakohtia sille, mitä on tarkoitettu. Vanhustenhoidosta tuskin saa sakkoja kuten otsikossa (21), eikä perheitä joilla on kriisi toivota lisää, kuten otsikosta numero (19) voisi käsittää.

- (19) Kriisiperheistä on huutava pula Vantaalla ja Helsingissä
(Helsingin Uutiset 15.3.2006)

Sana *Kriisi* edustaa yksinään esimerkiksi tilannetta joka on vaarallinen, vaikea, sekava tai poikkeuksellinen (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja). Yhdistettynä sanaan *-perhe* se kuitenkin saa enemmän positiivisen sävyn. Kriisiperheillä tarkoitetaan perheitä, jotka ottavat lapsen luokseen asumaan, silloin kun hän ei voi (syystä tai toisesta) asua oman perheensä kanssa (Helsingin kaupunki Sosiaali- ja terveysvirasto). Tässä voisi siis ymmärtää, että kriisiperheistä puhumalla tarkoitetaan sellaisia perheitä, joilla on vaikea tai sekava tilanne. Se, että vaikeassa ja sekavassa tilanteissa olevista perheistä olisi huutava pula, tekee otsikosta hupaisan.

- (20) Murtomies yritti piilotella poliisia pöydän alla
(Iltalehden verkkolehti 24.10.2009)

Tämän otsikon käsittää koomisesti siten, että murtomies yritti pitää poliisia pöydän alla piilossa. Kyseessä on kuitenkin tilanne jossa murtomies on yrittänyt piiloutua poliisilta pöydän alla. *Piiloutua* tarkoittaa piiloon menemistä ja *piilotella* tarkoittaa jonkin piilossa pitämistä. (MOT Kielitoimiston sanakirja) Myös poliisi ablatiivi muodossa poliisilta olisi parempi ratkaisu.

(21) Mikkeliä uhkaa sakko vanhustenhoidosta
(Helsingin Sanomat 24.10.2009)

Tässä otsikko on skemaattinen, eli puutteellinen. Vanhustenhoito tuskin on sakolla rangaistava tapahtuma. Voi olla että, kirjoittaja on pohtinut mielessään kahta eri ratkaisua otsikolle, jossa vaihtoehtona on ollut *huono* vanhustenhoito ja vanhustenhoidon *laiminlyönti* ja loppuratkaisu on ollut tahaton yhdistelmä molemmista variaatiosta. Skemaattiseksi otsikko on voinut muuttua silloin, kun kirjoittaja on pyrkinyt lyhentämään otsikkoa.

Otsikoissa (22), (23) ja (24) on huomattavissa, että sanaratkaisu on vahinko, joka on syntynyt kirjoittajan pohtiessa kumpaa kahdesta synonyymistä käyttää. Esimerkiksi otsikossa (23), *vesiliikennejuopumus*, jonka vaihtoehtona on synonyymi *ruorijuopumus*, on muuttunut vesijuopumiseksi. Samankaltaiseen pohdintaan liittyy myös kielikukkasen synty otsikossa (38).

(22) Pahoinpitely aiheutti aivovamman ja vei työkyvyttömyyden
(Länsi-Suomi 4.10.2006)

Hauskan tästä otsikosta tekee sana *työkyvyttömyyden*, jonka tässä tapauksessa uskon olleen tahaton virhe. Tuskin pahoinpitely ja aivovamma parantavat työkykyä, vaan kirjoittaja on varmastikin tarkoittanut kirjoittaa *työkyvyttömyyden* sijaan sanan *työkyvyn*. Leena Kytömäki(1986: 49, 51) mainitsee työssään puheen lipsahduksen tutkijoiden Fromkin (1980) ja Delle-Reich (1980) havainneen tutkimuksissaan, että mitä läheisempi semanttinen yhteys ilmausten välillä on ja mitä samankaltaisempia ne ovat äänneasultaan, sitä todennäköisemmin sanaparit menevät sekaisin, esim. *työllisyys-*

työttömyys, *syllisyys-syyttömyys*, jolloin sanavalinnan epäonnistumista voi selittää mielessä olevan vaihtoehtoisen ilmauksen aiheuttamaksi. Kyseessä voi siis olettaa olleen kirjoittajan osalta ajatusvirhe, tai sitten kirjoittaja on työstänyt eri muotoja otsikolle, joissa yhtenä vaihtoehtona on ollut kirjoittaa: Pahoinpitely aiheutti aivovamman ja työkyvyttömyyden, mutta hän ei ole sitten lopullisessa ratkaisussaan huomannut virhettään. Tämä merkitysvirhe siis johtunee ajatus- ja kirjoitusvirheestä. Heikkinen (2007: 16) kirjoitti, sanojen lopullinen merkitys ilmenee vasta esiintymisyhteydessä, tämän perusteella voi tässä esiintymisyhteydessä olettaa, että kirjoittaja on kuitenkin tarkoittanut kirjoittaa jotain muuta kuin mitä lopullinen tulos ilmaisee.

(23) Kuntapomo sai sakot vesijuopumuksesta
(Savon Sanomat 25.1.2006)

Tämän esimerkin tekee hauskaksi sanavalinta vesijuopumuksesta. Hauskan siitä tekee yhdyssanassa esiintyvä määriteosa vesi, joka määrittelee sanaa juopumus. Se siis tarkoittaisi sitä, että kuntapomo olisi juopunut vedestä, mikä ei fysiologisesti ole mahdollista. Kyseessä on kuitenkin ilmeisesti tilanne, jossa kuntapomo on alkoholin eikä veden juomisen seurauksena ollut juopuneessa tilassa ja samanaikaisesti ollut veneellä liikenteessä. Uskon virheen olleen tahaton ja että kirjoittaja on pohtinut käyttäisikö hän sanaa vesiliikennejuopumus tai ruorijuoppous, joka on johtanut valittavissa olevien sanojen yhdistelmään. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja)

(24) Ministeriltä pääsi lausunto
(Helsingin Sanomat 9.9.2008)

Otsikon takana lienee tapahtuma, jossa ministeri on joko antanut lausunnon tai tuonut julkiseen tietoon jonkin asian. *Päästä julki* tarkoittaa jonkin asian ilmi tulemistä tai paljastumista. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) *Päästää lausunto* kuulostaa kuitenkin hauskalta, sillä se ei vastaa suomenkielessä normaalisti esiintyvää ilmausta ja *pääsi* viittaa merkitykseltään johonkin tahattomaan tapahtumaan. Mielenkiintoista on myös huomata, että ablatiivi muodossa esiintyvä *ministeriltä*, viittaa

pääajatuksen olleen *Ministeriltä lausunto*, joka olisi skemaattisuudestaan huolimatta ollut parempi vaihtoehto.

Homonyymiset ja Polyseemiset sanat (ks. luku 4.3.2) ovat luoneet otsikolle (25), (26) ja (27) uusia merkityksiä ja vaikuttavat asiayhteydessä sellaisilta, että kirjoittaja ei ole huomannut sanojen monitulkintaisuutta. Esimerkiksi otsikoissa (25) jossa ilmoitetaan, että *teatterinjohtaja selvinnee sunnuntaina*, kirjoittaja tuskin on huomannut monitulkintaisuutta. Myös otsikot (29) ja (43) voisi sijoittaa tähän kategoriaan.

(25) Kokkolan teatterin johtaja selvinnee sunnuntaina
(Etelä-Suomen Sanomat 19.10.2009)

Hupaisaksi otsikon tekee *selvinnee* sanaratkaisu. Kytömäki(1986: 54) mainitsi työssä, että sanoissa *selvä* ja *selvitä* olevan niin vahva erikoismerkitys, ettei kontekstissa tarvitse olla mitään sanan erimerkityksellisyyteen viittaavaa sen väärin tulkitsemiseksi. Monitulkintainen sana *selvitä* on sekä homonyymi, että polyseemi. *Selvitä* voi merkitä 1.selkiytymistä/kirkastumista '*Taivas alkaa selvitä*', 2.jonkin asian ilmi käymistä '*Totuus selvisi minulle vähitellen*', 3. jonkin sekavan/sotkuisen tilanteen ratkeamista '*Ruuhkatilanne on jo selvinnyt*', 4.jonkin hankalan/vaarallisen tilanteen läpäisemistä '*Selvisi onnettomuudesta hengissä*', 5.jostakin suoriutumista '*Selvitä tutkinnosta*', 6.pärjäämistä '*Kyllä meikäläinen aina selviää* tai 7.järjen/ajatustoiminna normaaliin tilaan palaamista '*Selvitä humalasta*'. (MOT Kielitoimiston sanakirja) Tässä asiayhteydessä kuitenkin selviämisen kuitenkin tulkitsee joko asian ilmi käymisen (merkitysmääritelmä numero 2.) kautta tai siten, että järjen/ajatuksen toiminta palaa normaaliksi (merkitysmääritelmä numero 7). Kuten esimerkeistä huomaa, tietyissä tilanteissa sanan *selvitä* merkitykset pohjautuu tietyissä tapauksissa samasta alkuperäisestä merkityksestä ja toiset eivät, joka merkitsee sitä, että *selvitä* on homonyymi ja polyseemi. Polysemiasta on kyse saman sanan erimerkityksestä, jossa sanat jollain tavalla liittyvät toisiinsa ja homonyymiassa on kyse kun kaksi samanasuista sanaa, jotka merkitykseltään ei ole sukua. *Selvitä* sana on esimerkki, josta käy ilmi kuinka ongelmallista voi olla ratkaista, onko sana homonyymi vai polyseemi. (Kangasniemi 1997: 52) Ilman kaikkia yllämainittuja merkitysmääritelmiä olisi sanan

selvinnee helposti voinut mieltää pelkästään homonymiksi, merkitysmääritelmän 4. ja 5. pohjalta tai pelkästään polyseemiksi, merkitysmääritelmien 2. ja 7. pohjalta.

(26) Naisten venyminen ilahdutti Vaasassa
(Lapin Kansa 25.6.2009)

Venymisellä voi tarkoittaa 1.pituudeltaan laajentumista '*Jousen venyminen*', 2.ajallista pitkittymistä '*Kokous venyi puoleen yöhön*', 3.joustamista '*Kärsivällisyys tässä venyy*' tai 4.vetelehtimistä '*Venyä vuoteessa puoleen päivään*' (MOT Kielitoimiston sanakirja). Tämän otsikon takana piilevä merkitysmääritelmää vastaa nähtävästi vaihtoehtoa numero 1. Olettaen, että venymisellä tarkoitetaan jotakin muuta merkitysmääritelmää, saadaan otsikosta hauskan kuuloinen. Venyminen on luoneeltaan sekä homonyymi, että polyseemi. Homonymiksi sanan tunnistaa parhaiten vertaileessa merkitystä numero 1. joka on lähtökohtaisesti konkreettista venymistä, muihin merkityksiin ja polyseemi merkityksien 2.- 4. vertailussa. Esimerkistä huomaa, että vaikka merkitys muodostuu tekstiä lukiessa, niin siihen vaikuttaa lukijan näkökyky, ulkoinen maailma ja sen kulttuurit (Lehtonen 1996:114). Näin ollen normaalisti lukija hyvyttään tulkitsee tekstin oikein ja mieltää sen merkityksen todennäköisimpään vaihtoehtoon, vaikka tässäkin esimerkissä sen olisi voinut käsittää myös muiden merkitysmääritelmien kautta.

(27) Lumilautailu ei sovi aroille
(Ylen verkkouutiset 22.2.2010)

Kuudennessa esimerkissä sana aroille tekee otsikosta hauskan. Myös tässä tapauksessa kyseessä on homonyymi, sillä taivutuksensa takia voi sanalla voidaan tarkoittaa sekä arkaa henkilöä että lauhkean vyöhykkeen ruohotasanko eli aromaata. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) Molemmat sanat taipuvat samaan muotoon, vaikka perusmuodossaan ovat eri. Kirjoittaja on varmaan tarkoittanut tässä tapauksessa arkaa henkilöä, mutta tässä asiayhteydessä se voisi myös tarkoittaa aromaata, joka taas tekee otsikosta hauskan, sillä aromaan maastossa olisi mahdotonta lumilautailla. Uskon, että

tässä on kyseessä tahaton kielikukkanen jonka olisi voinut välttää esimerkiksi käyttämällä jotain muuta sanaa kuvailemaan arkaa henkilöä.

Osassa kielikukkasten luoma merkitys on käytännönsyistä mahdoton tai epätodennäköinen tapahtuma tai tapahtuman seuraus. kuten otsikoissa 28–33. Esimerkiksi otsikossa (28) Avoauto ei voi lentää katolleen, eikä, kuten otsikossa numero (30), kukaan vanhene nopeammin kuin muut. Tähän ryhmään voisi myös kuulua otsikot (22) ja (23).

(28) Avoauto syöksyi rajusti tieltä katolleen
(Ilta-Sanomat 12.7.2005)

Otsikon voi mieltää koomiseksi, koska avoautot ovat autoja joissa nimenomaan ei ole kattoa.

(29) Linja-auto metsään, kuusi loukkaantui
(Metrossa 7.6.2006)

Tässä kielikukkasotsikossa sana *kuusi* tekee otsikosta hauskan. Sana *kuusi* on homonyymi, joka voi tarkoittaa sekä numeroa että puuta. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) Homonyymeillä tarkoitetaan Vileniuksen (2011: 9) mukaan sanan rakenteellista monitulkintaisuutta. Kangasniemi (1997: 44) kuvailee homonyymit sanoina joilla on sama ulkoasu mutta ovat täysin erimerkityksellisiä toisistaan. Tässä Otsikossa on varmaan tarkoitettu numeroa kuusi, mutta tässä asiayhteydessä, jossa puhutaan myös metsästä, niin asian voi myös käsittää siten, että metsässä oleva kuusipuu loukkaantui. Koska tämä ei kuitenkaan ole todellisuudessa mahdollista, voi lukija mielessään täydentää fragmentti otsikon puuttuvan osan, joka on *ihmistä*, että otsikosta saisi selkeämmän käsityksen. Otsikossa esiintyy myös alkuosassa fragmentti (ks. luku 2.2): Linja-auto metsään. Ensi ajatus olisi täydentää lauseen alkuosa, sanalla *ajoi* eli: Linja-auto *ajoi* metsään, kuusi ihmistä loukkaantui. Kuitenkin myös siinä tapauksessa lause olisi virheellinen siinä mielessä, että kuollut esine alkaisi elää; nimittäin linja-auto olisi itse se joka ajaa metsää, jolloin otsikon voisi edelleen käsittää

väärin. Lauseeseen pitäisi siis lisätä subjekti ja verbi. Kyseine otsikko kuuluisi tosin sanoen kokonaisuudessaan jotenkin seuraavasti: Linja-auton kuljettaja ajoi metsään, jonka seurauksena kuusi ihmistä loukkaantui. Uskon kirjoittajan pyrkineen lyhentämään otsikkoa jättämällä pois tiettyjä osia tahallisesti. Otsikkoa luodessa alkuperäisessä ajatuksessa tuskin on ollut kielikukkasen luominen, vaan lähinnä se, että otsikosta tulee lyhyt.

- (30) Tutkittua tietoa
 Väki vanhenee nopeimmin Etelä-Savossa.
 (Helsingin Sanomat 21.9.2006)

Otsikossa tuskin on kyse vanhenemisnopeudesta, sillä me kaikki vanhenemme samaan tahtiin sen mukaan kun aika etenee. Luulen, että tässä hieman kömpelösti ilmaistussa otsikossa on yritetty kuvata keskimääräisen iän nousemista sanalla vanheneminen. Toinen hauska piirre otsikossa on sanavalinta *väki* vaikka kyse on selkeästi väestöstä. *Väki* voi viitata ihmisiin yleensä tai jonkin ryhmän jäseniin esimerkkinä: ”*Väkeä oli kuin meren mutaa*”. *Roskaväki. Saattoväki. Kotiväki. Talonväki. Isäntäväki. Työväki. Sotaväki. Jalkaväki* jne. *Väestö* taas viittaa jonkin alueen tai johonkin ryhmään kuuluviin asukkaisiin kuten *Kaupungin väestö, Ruotsin ulkomaalainen väestö, Maalaisväestö, Kaupunkilaisväestö, Työväestö, Viljelijäväestö, Siviiliväestö, Pääväestö, Liikaväestö*. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) Yllämainitut virheelliset sanavalinnat ja parannusvaihtoehdot mielessä pitäen, voisi otsikon tulkita siten, että Etelä-Savoon mennessä ikääntymisprosessi vauhdittuu. Muutoksien myötä otsikon olisi voinut muotoilla sivulauseella seuraavasti: *Väestö on keskimääräisesti vanhempaa Etelä-Savossa, kuin muualla suomessa tai Etelä-Savon väestön keskimääräinen ikä on noussut nopeammin muuhun maahan verrattuna.*

- (31) Laihian uimahalliin lämpimän veden päivä
 (Pohjalainen 26.8.2005)

Tämän otsikon tarkoitusperää on lähes mahdotonta määrittä ilman sitä seuraavaa leipätekstiä. Huomatakseen kielikukkasen lukijalta vaaditaan Laihian kulttuuriin liittyvää tietoa. Koomiseksi otsikon tekee laihialaisiin liitetty pilkkaperinne

nuukuudesta. Otsikon voi käsittää siten, että Laihialla ollaan niin nuukia, että uimahallissakin on lämmityskulujen säästön vuoksi kylmää vettä kaikkina muina vuoden päivinä. Laihian kotisivuilla spekuloidaan nuukuus maineen saaneen alkuna ”1850-60-luvun nälkävuosina--- Ne kulkijat, jotka selvisivät hengissä Laihian ohi, kertoivat kaikille, että laihialaiset ovat niin nuukia, etteivät anna mitään, vaikka nälkään kuolisit.” (Laihia.fi)

- (32) Pilvien välistä tihuttelee sadetta
(Lapin Kansa 8.10.2007)

Pilvistä tihuttelee sadetta, olisi ollut korrektimpi ja lyhyempi otsikko tässä esimerkissä. Koska sade tippuu pilvistä, eikä niiden välistä, on sana *välistä* turha lisäys, jonka poisjätöllä olisi välttänyt merkitysvirheen.

- (33) Jo on aikoihin eletty!
Elvis Presley heräsi eloon Malmin kirkossa
(Helsingin Sanomat 15.12.2006)

Otsikossa käytetty *'heräsi eloon'* on idiomiksi joka tarkoittaa jonkin asian elävöitymistä tai vilkastumista. Englanninkielinen vastaava idiomiksi *'come alive'* vilkastumista osoittavassa lauseessa voi kuulua seuraavanlaisesti: *In the evening the town comes alive with plenty of discos and nightspots ~ Iltaisin kaupunki herää eloon lukuisine diskoineen ja yökerhoineen.* (MOT Gummerus Englanti-suomi-idiomisanakirja) Lisäämällä otsikkoon sanan *musiikki* välttyisi väärinkäsitykseltä, että Elvis Presley heräsi eloon. Lisäyksen myötä otsikko muuntuisi seuraavasti: Elvis Presleyn *musiikki* heräsi eloon Malmin kirkossa. Vahtera (2009: 9) hahmottaa skemaattisten lauseiden eroavaisuutta täydellisiin lauseisiin, niiden puuttuvien osien pohjalta. Kun puuttuvan osan tässä tapauksessa voi lisätä otsikkoon ilman, että otsikon rakenne tai merkitys muuttuu, kyseessä on fragmentti. Fragmentti lauseessa puuttuvia osia voivat olla muun muassa subjekti tai vaikka jokin täydennys. Tämä otsikko on siis skemaattinen, niin sanottu fragmentti otsikko jossa puuttuvan osan voi täydentää luontevasti. (Vahtera 2009:9)

Otsikko (33), joka kuuluu epätodennäköisien tapahtumien kategoriaan, kaipaisi täsmennystä, samoin otsikko (34) kaipaisi täsmennystä.

- (34) Sytytä sauna oikein
(Ykköset 22.7.2010)

Koominen kielikukkanen syntyy fragmentista, jossa sana *pesä* puuttuu, jolloin voi käsittää sen tarkoittavan saunarakennusta. Lukija luultavasti käsittää otsikon oikein, vaikka se on puutteellinen sillä sanan voi luontevasti lisätä otsikkoon; Sytytä saunanpesä oikein.

Otsikossa (35) ja (36) lukija joutuu pohtimaan, mikä otsikossa on ollut uutisenarvoista sillä ne ilmoittavat itsestäänselvyyksiä.

- (35) Roskienpolttopaikka paloi Vihdissä
(Länsi-Uusimaa) 29.4.2006

Otsikossa numero (5) ilmaistaan itsestäänselvytenä pidettävää ilmiötä tässä asiayhteydessä, sillä polttopaikoilla yleensä palaa. Lukijalle saattaa otsikosta herätä kysymys uutisen arvosta. Tässä otsikossa parempana vaihtoehtona sanalle *paloi*, olisi sana *tuhoutui*, sillä sitä otsikolla, mitä suurimmalla todennäköisyydellä tarkoitetaan. *Paloi* sanalla tarkoitetaan ensisijaisesti jonkin asian palamista; olla tulella, liekeissä (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja).

- (36) Vanhushuolto: sosiaalijohtajan mukaan kustannusten
nousu johtuu kustannusten noususta
(Lapin Kansa 19.5.2009)

Tässä syy ja seuraussuhde ei ole selkeä. Otsikossa esiintyvä toisto, ei ainakaan ilman syvempää analyysiä tuo esiin mistä kustannusten nousu johtuu, vaan vaikuttaa siltä, että kirjoittajalla on tullut ajatuskatkos, joka on johtanut saman lauseen toistoon. Kuitenkin otsikosta selviää, että sosiaalijohtaja on yrittänyt kertoa mistä kustannusten nousu johtuu ja tämän otsikon mukaan saa mielikuvan, että hän on esittänyt erittäin

diplomaattisen vastuksen kysymykseen. Se mikä tarkoitus otsikon taustalla on, ei selviä ilman leipätekstiä. Spekuloida voi, että jotkin tietyt kustannukset, esimerkiksi asuinkustannukset ovat nousseet sillä jotkin muut kustannukset, esimerkiksi vesikustannukset ovat nousseet.

Idiomi (ks. luku 4.3.3) *kiven takana*, joka esiintyy otsikossa (37), voi sekaantua idiomiin *kiven sisässä* ja voi harhaanjohtaa lukijaa. Otsikon (42) voisi myös sijoittaa idiomi kategoriaan.

(37) Vankilapaikka jo kiven takana Ruotsissa
(Kaleva 17.10.2009)

Tässä kielikukkasessa kahden idiomin merkitys saattaa mennä lukijalta sekaisin niiden samankaltaisuuden takia; *kiven takana* ja *kiven sisässä*. *Vankilapaikka* voi omalla tahollaan olla väärään idiomiin johdattelevan. *Kiven takana* (Eng. be like getting blood out of / from a stone) on idiomi, joka viittaa siihen, että tiukassa(MOT Gummerus Englanti-suomi-idiomisanakirja) *Kiven sisässä* käytetään arkikielessä vankilasta, *Joutui kiven sisään* (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja). Otsikossa ei siis sinänsä esiinny mitään virheellistä mutta voi harhaanjohtaa lukijan tulkintaa. Uskon, että kirjoittaja on tässä tapauksessa kirjoittanut tahallisesti otsikon koomiseksi.

Viimeisistä kolmesta tahattomasta leksikaalis-semanttisesta otsikosta, jotka sattumoisin kaikki koskevat eläimiä, otsikoissa (38) ja (39) yhdyssanat luovat komiikkaa. Myös otsikko (19) voisi kuulua tähän yhdyssana kategoriaan. Selkeitä kirjoitusvirheitä ei ollut koko aineistossani kuin yksi, otsikko numero (40).

(38) Salahirven kaadosta kaivataan vihjeitä
(Ilkka 7.3.2007)

Kyseisessä esimerkissä sana *salahirven* tekee otsikosta hauskan. Tämä siis viittaa siihen, että hirvi olisi salainen vaikka kirjoittaja on varmaan tarkoittanut, että kaato on ollut salainen. Tässä tapauksessa esiintyy eräänlainen yhdyssanavirhe, joka uskoakseni

on ollut tahaton. Yleensä yhdyssanoissa edellä oleva sana täsmentää jäljessä olevaa. Jälkimmäinen osa on perusosa ja sitä edeltävä sana on määriteosa, joka siis määrittelee jälkimmäistä sanaa. (Leino: 2005:183-184) Toinen tapa määritellä yhdyssana on päättää merkitsevätkö kaksi sanaa yhdessä yhtä asiaa tai jos vain jälkimmäinen sana taivutetaan sanat kirjoitetaan yhteen. (Muikku-Werner 2006: 93-94) Edellä mainitut säännöt siis eivät määritä sanaa salahirvi mahdottomaksi, mutta kielenulkoisen maailman mukaisesti sekä asiayhteyttä katsoen kyseessä on silti virhe, vaikka itse yhdyssana voisi olla oikein. Tässä tapauksessa siis hirvi määritellään salaiseksi kun lauseen oikeastaan olisi pitänyt kuulua seuraavanlaisesti: Hirven salakaadosta kaivataan vihjeitä.

(39) Suomea uhkaa susihukka
(Keskisuomalainen 2.3.2010)

Tässä otsikossa yhdyssanavalinta susihukka tekee otsikosta koomisen. Otsikko on saanut sadunomaisia piirteitä sanavalinnasta *susihukka* jota käytetään sudesta etupäässä saduissa” *Sitten susihukka soi[sic] kaikki seitsemän kiliä*” (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja). Kielikellon määritelmän mukaan *susi hukassa* voidaan liittää useampiin merkityksiin. *Menetystä, tappiota, turmiota* tarkoittava sana *hukka* on kerännyt ympärilleen paljon sanontoja. Osassa suomen murteita sanaa *hukka* käytetään myös suden synonyyminä, alun perin kiertoilmauksena. (Kielikello 3/13)

(40) Tyttöjen poikia helpompi puhua tutuille sioistaan
(Salon Seudun Sanomat 27.9.2008)

Tässä esimerkissä numero (40) vaikuttaa esiintyvän kirjoitusvirhe. Hauskaksi otsikosta tekee sana *sioistaan*. Kirjoittaja on siis varmaan tarkoittanut, että tyttöjen on helpompi puhua tutuille asioistaan, mutta -a kirjain puuttuu joten otsikossa puhutaan sioista. Kyseisessä otsikossa sika, voisi myös sikaeläimeen viittaavan tarkoituksen lisäksi, ymmärtää viittaavan sanan toissijaisessa halventavassa tarkoitteessa. Sika käytetään halventavassa tarkoitteessa erityisesti mieshenkilöistä - *Senkin sika!* Sillä voidaan myös tarkoittaa törkeästi käyttäytyvää henkilöä *käyttäytyt kuin sika* . (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja)

5.1.3 Määrittelemättömät leksikaalis-semanttiset kielikukkaset

Seuraavista otsikoista ei saanut selvää kuvaa siitä, ovatko ne tahallisia vai tahattomia. Kutsun otsikoita määrittelemättömiksi otsikoiksi.

Otsikot 41– 45 ovat määrittelemättömiä otsikoita. Otsikko numero (44), eroaa muista kolmesta otsikosta siten, että on vaikeaa arvioida mitä otsikolla on yritetty sanoa. Muiden kolmen otsikon osalta tekstin kautta saa riittävästi vihjeitä siitä mitä on yritetty sanoa ja niissä on sekä tahallisuuteen, että tahattomuuteen viittaavia tekijöitä. Mikäli kirjoittaja on yrittänyt olla hauska, viittaa se tahalliseen kielikukkaseen, mutta mikäli kirjoittaja ei ole huomannut arkikielisten sanojen kuten munat (vrt. kananmunat) olevan monitulkintaisia viittaa se tahattomaan kielikukkaseen.

- (41) Syyskuun lämpö vaihtui ruskaiseen pakkaseen
(Helsingin Sanomat 2.10.2009)

Lukija on tässä esimerkissä saattanut havaita sananmuunnoksen ruskaiseen pakkaseen – paskaiseen rukkaseen. Sananmuunnoksen jälkeinen merkitys on edelleen esiintymisyhteyteen liitettävissä, sillä kun lämpö vaihtuu pakkaseen, moni ottaa rukkaset, eli lapaset käyttöön. Sananmuunnos ei kuitenkaan ole niin selkeä, että sen heti huomaisi olevan tahallinen.

- (42) Lehmä lensi auton tuulilasiin
(Keski-suomalainen 22.7.2005)

Lehmät eivät yleisen tiedon mukaan lennä, muulloin kuin silloin, kun viitataan idiomien omaisesti johonkin epätodennäköiseen tapahtumaan tai, jokin vaikuttaa valheelliselta. (Eng.) *Pigs might fly* idiomia vastaa sanonnat kuten *Kun lehmät lentävät, älä hulluja puhu, ei ikimailmassa*. (MOT Gummerus Englanti-suomi-idiomisanakirja) Esimerkissä esiintyvä sana, *lensi*, on polyseemi. *Lentää* tarkoittaa liikkumista ilmassa voimalla, esimerkiksi lintu tai lentokone lentää, mutta myös kivi voi lentää tuulilasiin. Sanalla

lentää voi myös kuvailla jotain nopeasti liikkuvaa tai vikkellä toimintaa, kuten liikkumista kaupasta toiseen, mielikuvitus voi lentää ja arkikielessä sillä voidaan usein myös tarkoittaa kaatumista. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) Esimerkistä numero (42) voi kuitenkin saada sellaisen mielikuvan, että kyseisellä lehmällä on ollut siivet, joilla lentää auton tuulilasiin.

- (43) Mies nukahti, munat kärehtivät
(Satakunnan Kansa 7.8.2005)

Tässä esimerkissä sana *munat* on se, joka luo kielikukkasotsikon. Tämä otsikko on skemaattinen eli epäspesifinen ja siinä esiintyy niin sanottu fragmentti sillä kyseisessä otsikossa pystyy luonnollisesti täydentämään puuttuvan osan (Vahtera 2009: 5–6). Kirjoittaja on varmasti tarkoittanut munilla kananmunia, mutta kyseisessä asiayhteydessä, jossa esiintyy mies, voisi otsikon myös ymmärtää siten, että munilla tarkoitetaan miehen sukupuolielimiä. (MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja) Puuttuva sana lauseessa on kanan-. Sana *munat* esiintyy yleensä molemmissa merkityksissään puhekielessä. Tässä esimerkissä on mahdollista, että koska munat ovat niin yleinen nimitys kananmunille, että kirjoittaja ei ole huomannut minitulkintaisuutta. On myös mahdollista, että kirjoittaja on tahallaan valinnut sanan hymyilyttääkseen lukijaa. Sana *munat* on myös polyseemi.

- (44) Kirkon vessasta apua nuorten hätään
(Helsingin Sanomissa 18.8.2008)

Pelkän otsikon perusteella on mahdotonta arvioida mistä on kyse. Kuitenkin logiikkaan pohjautuvan käsityksen mukaan, otsikossa mainitusta *vessasta* johtuen, kyse on siitä, että nuoret voivat vessahädän iskiessä turvautua kirkon vessaan. Ilman leipätekstiä on vaikeaa päätellä mistä hädestä todellisuudessa on kyse.

- (45) Seisokin aikana vaihdettiin kumit
(Turun Sanomien verkkolehti 21.4.2010)
Ambulanssilakosta

Erityisesti sanat joilla on eräänlaista tabukäyttöä sisältää heijastusmerkityksiä. *Seisokki* on sana jolla on eräänlainen heijastusmerkitys. Muita heijastusmerkityksellisiä sanoja ovat muun muassa *panna* ja *naida*. (Kangasniemi 1997:14) Sanat *seisokki* ja *panna* vaikuttava enemmän homonyymisiltä sanoilta niiden merkityssisällön erojen vuoksi ja sana *naida* on muita selkeämmin polyseemi lähtökohtaisten yhtäläisyyksien vuoksi. Lisäksi polyseemisellä sanalla *kumit* vahvistetaan merkitysvivahdetta, sillä arkikielisessä käytössä sillä voidaan myös viitata kondomiin.

5.2 Kielikukkasten syntaktis-semanttiset piirteet

Tässä luvussa tarkastelen syntaktis-semanttisia kielikukkasia, joita ovat otsikot 46–72. Vahtera(2009:45) kartoittaa syntaktis-semanttisiksi otsikkotyyppien tarkasteluksi, tarkastelua, jossa tarkastellaan otsikoiden syntaktisen rakenteen merkitys suhteita ja syntaktisen rakenteen antamia vihjeitä, semanttisista, taustalla piilevistä eroista. Syntaktis-semanttiseksi kielikukkaseksi määräytyvät sellaiset otsikot, jotka ovat rakenteeltaan monitulkintaisia. Syntaktinen semantiikka, toisin sanoen lausesemantiikka keskittyy lauseen muodostamaan merkitykseen. Kielikukkasten syntyyn voi vaikuttaa rakenteellisen tason lisäksi sen ympärillä ja siihen kytköksissä olevat tekijät kuten sanojen esiintymismuoto, sijat, taivutukset ja muut rakenteesta johtuvat virheelliset viittaussuhteet.

Virheellisestä sanajärjestyksestä aiheutuneita kielikukkasia esiintyi otsikoissa 46–52. Otsikossa (57) genetiivi on myös osasy kielikukkasen syntyyn.

- (46) Auto hyppäsi hirven eteen
(Keskisuomalainen 29.8.2006)

Uskon, että kyseisessä otsikossa on vahingossa sanajärjestys mennyt pieleen. Tarkoituksena on luultavasti ollut kirjoittaa sanat eri järjestyksessä siten, että hirvi hyppäsi auton eteen, jolloin otsikko ei enää kuulostaisi yhtä koomiselta. Koomiseksi

otsikon tekee se, että tässä otsikossa auto suorittaa hyppäämisen, jolloin lauseessa ilmenee *anomalia*. *Anomaliasta* on kyse, silloin kun väitetään, että olio jolla ei ole elollista eikä tajunnallista toimintaa suorittaa jonkin sellaista vaativan teon, tällaisia ihmismäisiä piirteitä autoilla tunnetusti ei ole. (Kangasniemi 1997: 69)

- (47) Palomiehet irrottivat takapuolestaan porttiin juuttuneen kauriin
(Helsingin Sanomat 20.10.2008)

Tässä otsikossa väärä viittaus tekee otsikosta koomisen. *Takapuolestaan* sana genetiivimuodossa viittaa palomiehiin, jolloin otsikon käsittää siten, että kauris irrotettiin palomiesten takapuolesta. Otsikossa esiintyvä koomisuus katoaa genetiivin poiston kautta tai sanajärjestystä muuttamalla. *Palomiehet irrottivat takapuolesta porttiin juuttuneen kauriin. / Takapuolestaan porttiin juuttunut kauris irrotettiin palomiesten toimesta.*

- (48) Autoilija yllätti liukkaan kelin
(Kaupunkiuutiset 5.11.2008)

Myös tässä otsikossa sanajärjestys luo anomaliaan liittyvän merkityksen. Vain tajunnallinen olio voi yllätyä. Tässä otsikossa on kuitenkin yksinkertaisesti subjekti ja objekti vaihtaneet paikkaa. Kielikukkanen vaikuttaa tahattomalta.

- (49) Inarissa kaadettu susi vaelsi ennätysmatkan
(Helsingin Sanomat 8.3.2007)

Sanajärjestys tekee otsikosta koomisen sillä otsikon mukaan, susi on jatkanut vaeltamista kaadonkin jälkeen. *Kaadettu susi* on otsikossa subjektilauseke, predikaatille *vaelsi*. Vaihtamalla sanajärjestyksen muotoon: *Ennätysmatkan vaeltanut susi kaadettiin Inarissa*, väärinkäsityksen pystyy välttämään.

- (50) Yksisuuntaista poliisia vastaan ajaneelle sakkotuomio
(Kymen Sanomat 15.10.2009)

Otsikosta herää kysymys mikä on *yksisuuntainen poliisi*, koska *yksisuuntainen poliisi* esiintyy subjektilausekkeen roolissa. Myös tässä otsikossa sana *vastaan* voi aiheuttaa mielikuvan kilpailutilanteesta sen merkityssisällön (ks. otsikko 66) takia. Määrittelemällä mihin *yksisuuntaisella* viitataan, selventää otsikon tarkoituksperää, mutta ei poista ongelmaa kokonaan, vaan lisäksi sanajärjestystä tulisi muokata. Sanajärjestyksellä *Sakkotuomio yksisuuntaisella kadulla poliisia vastaan ajaneelle*, monitulkintaisuutta ei enää esiinny rakenteellisella tasolla.

- (51) Sairaaloille harkitaan oikeutta hoitaa väkisin kännissä olevia
(Turun Sanomissa, Iltalehden nettiversion 4.8.2010 mukaan)

Otsikon koomisuus perustuu sanajärjestykseen *Väkisin kännissä*. Sana *väkisin* viittaa sanaan *kännissä*, tarkennus yhdistetään aina tarkennusta välittömästi seuraavaan sanaan. Eli sanan *väkisin* tulisi sijoittaa ennen sanaa *hoitaa* jolloin lause kuulostaisi seuraavanlaiselta: Sairaaloille harkitaan oikeutta väkisin hoitaa kännissä olevia.

- (52) Miehet haastoivat riitaa kirveen kanssa Turussa
(Turun Sanomat 10.9.2006)

Otsikon sanajärjestys luo lukijalle koomisen mielikuvan. *Miehet kirveen kanssa haastoivat riitaa Turussa*, olisi ollut parempi sanajärjestys. Toinen vaihtoehto, olisi ollut ilmaista asia toisin sanoin, esimerkiksi *Miehet haastoivat riitaa kirves mukanaan*.

Seuraavat kielikukkaset johtuivat virheellisestä viittauksesta (ks. luku 3.2), kyseisiä virheitä löytyi otsikoissa 53-59.

- (53) Ankara helle koettelee Ruotsia
Viranomaiset vahtivat maanviljelijöiden luvatonta kastelua
(Aamulehti 27.7.2006)

Otsikko vaikuttaa skemaattiselta. Otsikossa esiintyvän *kastelun* voi käsittää viittaavan maanviljelijöihin, eikä heidän suorittamaan toimintaan. Tarkoitus lienee kuitenkin

viitata maanviljelijöiden suorittamaan luvattomaan kasteluun. Fragmentti johtuu siis suorittajan puutumisesta.

- (54) Poliisi lopetti hurjastelun Hausjärvellä
(Etelä-Suomen Sanomat 27.2.2007)

Predikaatin *hurjastelun* subjektiksi määräytyy *Poliisi*, toisin sanoen poliisi on se joka on hurjastellut. Vaikka otsikon viittaama merkitys onkin mahdollista, uskon että hurjastelulla on tarkoitettu jotain toista, mainitsematonta osapuolta. Leipätekstin puuttumisen takia, otsikossa puuttuvaa sanaa ei pysty täydentämään. Kyseessä on fragmenttiotsikko, sillä sen pystyisi täydentämään jos tietäisi, keneen hurjastelulla viitataan. Lisäksi otsikosta voi saada käsityksen, että nimenomaan Hausjärvellä poliisit eivät enää hurjastele.

- (55) Poliisille takapuolen näytöstä 120 €
(Savon sanomat 27.2.2009)

Yllä olevan otsikon voi käsittää siten, että poliisi sai 120€ suuruisen palkkion siitä, että näytti takapuolta. Normaalisti lukija kuitenkin osaa olettaa, että kyseessä on tässä yhteydessä 120€ sakkoja, joka ei kuitenkaan poista kielikukkasta otsikosta, sillä niin kauan kuin otsikosta puuttuu tekijä, otsikon käsittää siten että poliisi on se, joka sai sakot. Kielikukkanen syntyy siinä tapauksessa allatiivissa esiintyvistä *Poliisille* sanasta, jonka muuntaminen ablatiiviin *Poliisilta*, ei kuitenkaan yksinään parantaisi otsikkoa vaan alkuperäisessä esimerkkiotsikossa viittaussuhteet tekevät otsikosta koomisen. Parempi vaihtoehto olisi muokata otsikko siten, että viittaussuhteet ovat selkeät esimerkiksi *Takapuoltaan poliisille näyttäneelle 120€ sakkoa*.

- (56) Poliisit jahtasivat naiskaaharia 160 km/h selvin päin
(Iltalehden verkkolehti 23.10.2010)

Otsikon voi käsittää siten, että on mainittavan arvoista, että poliisit olivat selvin päin. Tarkoitus on varmaankin ollut viitata siihen, että naiskaahari oli selvin päin. Otsikon tarkoitusperän käsittäisi oikein, lisäämällä siihen toimintaa ilmaisevan *ajaa* ja

relatiivipronominin *joka*. *Poliisit jahtasivat 160km/h ajavaa naiskaaharia, joka oli selvin päin*. Ilman tarkennusta *ajavaa*, voisi otsikon käsittää niin, että poliisit ovat jahdanneet naiskaaharia tunnin aikana 160km verran.

- (57) Alkolukot estäneet yli 10 000 kertaa päihtyneen kuljettajan ajon
(Edilex 24.11.2009)

Otsikon toi tulkita koomiseksi kahdella eri tavalla. Joko siten, että 1. alkolukot ovat estäneet ajon henkilöltä, joka on ollut 10 000 kertaa päihtyneessä tilassa. 2. Yhden ja saman kuljettajan ajo on jo 10 000 kertaa estynyt. Otaksuttavasti nämä alkolukkojen 10 000 kertaa estämät ajot, ovat useammasta henkilöstä koostuva yhteissumma. Poistamalla sanan *kertaa* ja *kuljettajan*, otsikon väärinkäsityksen mahdollisuus vähenisi. Muutoksen myötä sen voisi käsittää siten, että alkolukot on estänyt yli kymmenentuhannen päihtyneen ajon, jolloin kyse olisi useammasta kuin yhdestä kuljettajasta.

- (58) Poliisi vei humalaisen kotiin – sytytti palon ja kuoli
(Ilta-Sanomien verkkolehti 5.1.2010)

Otsikon sivulauseessa esiintyvä subjektin ellipsi, eli toiston välttämiskeino, tekee otsikosta koomisen. (VISK) Elliptinen ilmaisu (ks. luku 4.3.6), sytytti palon ja kuoli, ei siis toista tekijää, sillä se on jo kerran mainittu. Otsikon alkuperäisestä muodosta lukija tulkitsee, että poliisi on se joka on sytyttänyt palon ja kuollut, eikä humalainen, johon nähtävästi on yritetty viitata.

- (59) Saksanpaimenkoira puri 5-vuotiasta kasvoihin – vietiin sairaalaan
(Ilta-Sanomien verkkolehti 13.11.2009)

Myös tämän otsikon subjektin ellipsi sivulauseessa johtaa väärinkäsitykseen, että saksanpaimenkoira vietiin sairaalaan, vaikka todennäköisesti on yritetty viitata 5-vuotiaaseen.

Seuraavat kielikukkaset otsikoissa aiheutti otsikkokielelle tyypilliset skemaattiset lauseet (ks. luku 2.2), joissa esiintyi jonkinlainen fragmentti (ks. luku 2.2). Skemaattisia otsikoita olivat 60–66

- (60) Kuskiton auto pakeni poliisia Itäväylällä.
(Helsingin Sanomat 31.1.2009)

Otsikossa ihmetystä herättävää on se, miten kuskiton auto pakenee. Otsikko vaikuttaa skemaattiselta ja tiivistetyltä otsikolta, joka vaatii täsmennystä ja sanajärjestyksen muuttamista. Kielikukkasen aiheuttaa subjektiksi ilmoittautuva *kuskiton auto*. Tässä otsikossa auto on tekijän roolissa ja aiheuttaa anomaliaa. Tekijän roolissa pitäisi olla kuski, että tapahtuma olisi järkeen käyvä. Nähtävästi otsikon taustalla on tapahtuma, jossa joku on kuitenkin ajanut auto ja kyseinen auto on löytynyt myöhemmin, mutta kuskia ei löydetty. Otsikko osoittautuu erittäin pulmalliseksi, koska pelkästään lisäämällä verbin *löytyi* ja muuttamalla otsikon sanajärjестystä; *Poliisia Itäväylällä paennut kuskiton auto löytyi* tai *Poliisia Itäväylällä pakeneva auto löytyi ilman kuskia*, ongelma ei ratkea. Auto vaikuttaa edelleen tekijältä. *Poliisia Itäväylällä paenneen auto löytyi ilman kuskia*, alkaa jo näyttää lupaavalta ratkaisulta, mutta silloin siihen ilmestyy uusi ongelma, jonka mukaan auto löytyi ilman kuskin apuakin. Tämän ongelman voisi ratkaista vaihtamalla *ilman kuskia* sanaan *kuskitta*. Yksi vaihtoehto olisi uudelleen kirjoittaa koko otsikko ja puhua poliisia paenneesta *autoilijasta*, jonka auto on löytynyt. Ongelmaksi, lisäämällä *autoilija* ja *auton löytyminen* otsikkoon, voi ilmetä otsikon muuttuminen pidemmäksi. *Poliisia Itäväylällä paenneen auto löytyi*, ratkaisee rakenteeltaan otsikon tarkoituksiperän sisällön ja otsikon mahdollisten pituuskriteerien osalta.

- (61) Vanhemmilta ja opettajilta apua kiusaamiseen.
(Uutis-Vuoksi 5.10.2005)

Myös tämä otsikko vaikuttaa tiivistetyltä fragmenttiotsikolta. Otsikko alkuperäisessä muodossaan viittaa siihen, että vanhemmat ja opettaja osallistuisivat kiusaamiseen auttamalla kiusaajia. Absurdilta kuulostava otsikko kuitenkin varmaan on tarkoittanut,

että kiusatut saavat apua vanhemmilta ja opettajilta. Helpoin ratkaisu otsikon korjaamiseen olisi lisätä sana *lopettamiseen* lauseen loppuun.

- (62) Mies ajoi ojaan luvatta Hyvinkäällä.
(Aamuposti 4.7.2005)

Monitulkintaisuus tässä otsikossa pohjautuu sanaan *luvatta*. Koomisuus syntyy käsittämällä otsikon siltä pohjalta, että ojaan ajamiselle täytyy ensiksi pyytää erillinen lupa. Sen voi myös ymmärtää siten, että luvan tarvitsee nimenomaan Hyvinkäällä. Kolmas tulkinta, johon otsikko mitä luultavimmin perustuu, viittaa ajoluvan tai ajokortin puuttumiseen. Kolmannen tulkinnan perusteella voimme päätellä otsikon edustavan fragmenttiotsikkoa, sen puuttuvan sanan takia.

- (63) Mies suistui tieltä Inarissa.
(Helsingin Sanomat 30.4.2006)

Vaikka mahdollista on, että mies suistuu tieltä, todennäköisempää on, että se tapahtuu jonkin kulkuneuvon käytössä. Lisäksi otsikon koomisuuteen vaikutta matalan uutiskynnyksen luoma vaikutelma, joka syntyy ensisijaisesta tulkinnasta. Tämäkin otsikko vaikuttaa skemaattiselta. On kuitenkin mahdotonta sanoa mikä kulkuneuvo olisi ollut käytössä ja siksi otsikkoa ei voi sen antamien tietojen pohjalta täydentää.

- (64) Moottorikelkkailijat selvin päin Heinävedellä.
(Itä-Savo 7.3.2007)

Otsikon takana voisi kuvitella olevan aikaisemmin uutisoitu tapahtuma, jossa kyseiset moottorikelkkailija on jo mainittu. Nähtävästi otsikossa viitataan näihin tiettyihin moottorikelkkailijoihin. Otsikosta kuitenkin saa sellaisen kuva, että joko tämä selvin päin moottorikelkkailu on ihmetystä herättävää toimintaa Heinävedellä tai vaihtoehtoisesti muualla suomessa. Otsikosta puuttuu tarkennus, mistä moottorikelkkailijoista on kyse, joka luo otsikolle koomisen vaikutelman.

- (65) Kuorma-auto humalassa ojaan.
(Vakka-Suomen Sanomat 28.10.2008)

Esimerkissä numero 30 otsikosta on jätetty pois osia. Lyhennetystä otsikosta kuitenkin tajuaa mitä kirjoittaja on tarkoittanut, vaikka otsikon voi myös ymmärtää siten, että kuorma-auto olisi ollut humalassa. Mikäli paikkaisi puuttuvat otsikon osat, otsikko varmaan olisi kokonaisuudessa seuraavan näköinen: Kuorma-autokuljettaja ajoi humalassa ojaan. Eli otsikosta puuttuu subjekti joka ilmaisee tekijää, tässä tapauksessa kuljettaja ja verbi joka ilmaisee tekoa, tässä tapauksessa ajoi. (Leino 2005: 76, 109) Tämä on siis fragmentti otsikko, jossa puuttuvat osat voi omassa mielessään täydentää luonnollisesti. Myös tässä otsikossa kirjoittaja vaikuttaa tehneen tietoisin valinnan, sillä otsikosta kuitenkin ymmärtää mitä kirjoittaja on halunnut tuoda esiin.

- (66) Mies ajoi yli kahtasataa poliisia vastaan.
(Helsingin Sanomat 25.5.2007)

Lause on skemaattinen, siitä puuttuu täsmennys sanalle kahtasataa. Otsikon laatija on varmaan tarkoittanut *kaksisataa kilometriä tunnissa*. Kyseinen lause on puhekielinen, eikä se puhuttuna nähtävästi tuottaisi samanlaista väärinkäsitystä. Alkuperäinen otsikko antaa lukijan ymmärtää, että miestä vastaan tuli kaksisataa poliisia. Toisen huvittavan aspektin aiheuttaa sana *vastaan*. Sanalla *vastaan* on monta merkitysmääritelmää, joista ensimmäinen 1. *liikettä, kohtaamista tms. merkitsevä ilmaus*, vaikuttaa todennäköisimmältä vaihtoehdolta, otsikon merkitystarkoitteen kannalta. Vaihtoehtoisesti sen voi käsittää liittyvän jonkinlaiseen kilpailuun, jolloin pätesi määritelmä 2. *vastakkaisten osapuolten, tulosten vastaavuutta merkitsevissä ilmauksissa..* (MOT Kielitoimiston sanakirja)

Sivulauseet ja konjunktiot (ks. luku 3.1) tai niiden puute aiheutti kuusi kielikukkasta otsikoissa 67–72. Otsikoissa (71) ja (72) monitulkintaisuutta olisi estänyt tempuksen muutos pluskvamperfektiin, sivulauseen ja olla-verbin avulla (ks. luku 2.1).

- (67) Vanhusten syömistä pitää seurata.
(Viikkouutiset 16.1.2006)

Esimerkissä kaksi(67) esiintyvä rakenteellinen muoto tekee otsikosta koomisen. Tiivistetyssä otsikossa infinitiivi muodossa esiintyvä *syömistä* voi käsittää siten, että vanhuksia syödään. Lisäämällä otsikkoon sivulauseen *että* konjunktion avulla, '*Pitää seurata, että vanhukset syövät*' väärinkäsitys katoaisi.

- (68) Talvisella jäällä vilkkaampaa kuin kesällä
(Kaleva 11.3.2005)

Tässä tiivistetyssä otsikossa lukija voi erehtyä näkemään elliptisyyttä (ks. luku 4.3.6) vaikka sitä ei ole, joka johtaa siihen, että vertailukonjunktio *kuin* viittaa sanaan *jäällä*. Ilmeisesti vertailun kohteeksi on kuitenkin tarkoitettu vuoden aikoihin liittyvä vesistössä tapahtuvaa liikenne. Tosin sanoen talvella jäällä tapahtuva liikenne on vilkkaampaa kuin kesällä vesillä tapahtuva liikenne. Tässä lukija voi myös erehtyä nähdä elliptisyyttä vaikka sitä ei ole.

- (69) Kuski osui puuhun varastetulla autolla, vaikka oli kännissä.
(Alueviestissä 20.12.2008)

Sana *osui* luo eräänlaisen mielikuvan siitä, että johonkin on ensin tähdätty, eli tässä tapauksessa tähdättiin osumaan puuhun. Osumisesta puhutaan kun jokin esine tai tekeminen kohdistuu johonkin varsinaisesti tarkoitettuun kohteeseen (MOT Kielitoimiston sanakirja). Lisäksi *Vaikka* konjunktio, rajoitusta ilmaisemassa tarkoituksessa, lisää otsikon koomisuutta, sillä se vahvistaa sanan *osui* merkitystä väärinkäsityksen kannalta. Alkuperäisessä muodossaan otsikko välittää tietoa, että kyseessä olisi ollut tavoitteellinen toiminta, joka onnistui kännistä huolimatta. Känninen kuski törmäsi puuhun varastetulla autolla, olisi kaikin puolin toimivampi ja lyhyempikin.

- (70) Intian muslimit huolestuneet rauhan säilymisestä
(Turun Sanomat 11.12.2008)

Tässä otsikon tiivistyksen aiheuttama kielikukkanen johtuu siitä, että otsikon käsittää päinvastaisesti kuin mitä tarkoitetaan. Tekemällä otsikosta kaksiosaisen, *että* konjunktion avulla voisi väärinkäsityksen välttää. Intian muslimit huolestuneet, että rauha ei säily.

- (71) Metsästä löytynyt mies murhattiin
(Ilta-Sanomien verkkolehti 2.11.2009)

Otsikossa esiintyvä kielikukkanen on kronologiaan perustuva. Ensiksi metsästä löydettiin mies ja sitten se murhattiin. Kielikukkanen katoaa, vaihtamalla passiivissa esiintyvän indikatiivin tempuksen imperfektistä *murhattiin* pluskvamperfektiin *oli murhattu*. Lisäksi voisi olla-verbin avulla täsmentää, että kyseessä on kuolleena löytynyt mies. Metsästä *kuolleena* löytynyt mies *oli murhattu*. Monitulkintaisuutta voisi myös välttää sanajärjestystä muuttamalla: *Murhattu mies löytyi metsästä*.

- (72) Nälkiintyneet naudat voivat hyvin Kuusamossa
(Etelä-Saimaa 24.2.2009)

Sana *nälkiintyä* tarkoittaa MOT Kielitoimiston sanakirjan mukaan *ravinnon puutteesta riutumista* ja *riutuminen* osaltaan tarkoittaa *vähitellen heikkenemistä, lakastumista, kuihtumista*. Nälkiintyneenä oleminen, ei määritelmien perusteella viittaa tilaan jossa voi hyvin. Otsikossa esiintyy fragmentti, koska puuttuva sana *olleet* voitaisiin täydentää otsikkoon. Vaihtamalla otsikon pluskvamperfektiin *olivat olleet*, joko upotuksen *nälkiintyneenä olleet* tai sivulauseen avulla *naudat, jotka olivat olleet*, ristiriitainen merkitys vältettäisiin. Tässäkin esimerkissä on huomattavissa paradoksi, joka syntyy nälkiintyneistä naudoista, jotka voivat hyvin.

Kaikki syntaktis-semanttiset kielikukkaset vaikuttavat tahattomilta. Koska journalistilta odotetaan jonkin asteista kielioppituntemusta, uskon journalistin toimivan kielioppitaitojensa pohjalta, eikä näin ollen luo tahallisesti otsikoita, jotka ovat rakenteeltaan monitulkintaisia. Suurimmassa osassa syntaktis-semanttisista

kielikukkasotsikoista esiintyi useampaan, kuin yhteen kategoriaan kuuluvia piirteitä. Esimerkiksi otsikoissa, jotka olin määritellyt kategoriaan, jossa virheellinen viittaus on johtanut kielikukkaseen, saattoi myös osittain olla piirteitä kategoriasta, jossa virheellinen sanajärjestys on aiheuttanut kielikukkasen.

6 YHTEENVETO JA PÄÄTELMÄT

Tässä tutkielmassa olen tutkinut otsikoissa esiintyviä kielikukkasia. Kielikukkaset edustavat sisällöltään ja merkitykseltään hauskoja tekstejä. Aineistoni koostuu Jyväskylän yliopiston kielikeskuksen kirjoitusviestinnän sivuille, vuosien 2005-2012 aikana kootuista, lehdistä löytyneistä kielikukkasista. Jyväskylän yliopistossa kootut kielikukkaset eivät koske vain otsikoita, mutta valitsin tutkimukseeni pelkät otsikot, pysyäkseen tutkimuksen asettamissa pituusrajoissa. Otsikoiden erottelun jälkeen, jäljelle jäi 72 kielikukkasta tutkittavaksi.

Luokittelin otsikot leksikaalis-semanttisiin kielikukkasiin ja syntaktis-semanttisiin kielikukkasiin(ks. kuvio 2). Pääluokittelun jälkeen luokittelin otsikot vielä alalukuihin. Alalukuihin jäsensin tahalliselta ja tahattomalta vaikuttavat kielikukkaset ja kolmanteen alalukuun jäsensin sellaiset kielikukkaset, joita oli vaikea määritellä tahattomaksi tai tahalliseksi. Kolmannen alaluvun nimesin määrittelemättömiksi kielikukkasiksi. Analyysissä kategorioin kielikukkaset samankaltaisten kielikukkasten ryhmiin. Tarkastelussa huomasin, että otsikot saattavat sisältää useampia eri kielikukkaspiirteitä.

Tutkimuksesta kävi ilmi, että suurin osa otsikoissa esiintyvistä kielikukkasista oli leksikaalis-semanttisia. Leksikaalis-semanttisia kielikukkasia oli aineistossani 45kpl. eli 60% aineistosta, Syntaktis-semanttisia kielikukkasia oli aineistossa 27kpl. eli 40%. Jakautuma määrien perusteella ei kuitenkaan voi luoda mitään yleispätevää tietoa, sillä kyseessä on kuitenkin relatiivisen suppea aineisto, joka ei koostu summittain valituista otsikoista, vaan valmiiksi valintaprosessin läpikäyneistä otsikoista. Jyväskylän yliopistossa on suoritettu ensimmäinen valintaprosessi, joista minä olen valinnut otsikot käsiteltäväkseni.

Tahalliseksi leksikaalis-semanttiseksi kielikukkasiksi määrittelin kolmetoista otsikkoa. Tahallisten kielikukkasten rakennusaineita olivat asiayhteys sanaparit kuten ensimmäisessä otsikossa esiintyvä *hiiltyä – puulämmityksestäsi* sanapari. Toiset tahalliset leksikaalis-semanttiset kielikukkaset johtuivat monitulkintaisista sanoista tai sanaliitoksista, joissa kirjoittaja on luottanut lukijan kielellisen leikkittelyn taitoon, sillä

otsikot perustuvat joko kaksimieliseen tulkintaan tai sanamuunnoksen luomiseen. Kaksimielisiksi olen määritellyt sellaiset monitulkintaiset sanat joilla on jonkinlainen tabukäyttö tai ovat sisällöltään alatyylisiä, rivoja tai pikkutuhmia.

Tahattomiksi leksikaalis-semanttisiksi kielikukkasiksi olen määritellyt otsikot 14–40. Selkeitä kirjoitusvirheitä ei ollut kuin yksi, otsikko numero (45), jossa alkukirjain –a puuttuu sanasta *asioistaan*. Muita kielikukkasia on syntynyt, esimerkiksi siitä, että sanat ovat sopimattomia asiayhteyteen, kuten *jalostus mullistuu*. Osassa kielikukkasten luoma merkitys on käytännön syistä virheellinen. Esimerkiksi kukaan ei voi vanheta nopeammin kuin muut, me kaikki vanhenemme samaan tahtiin, otsikko (30). Otsikoissa ilmeni sanaratkaisu vahinkoja, joka ovat ilmeisesti syntyneet kirjoittajan pohtiessa kumpaa kahdesta synonyymistä käyttää, kuten otsikossa (23), jossa vaihtoehtoina on ilmeisesti ollut vesiliikennejuopumus/ruorijuopumus, joka on lopullisessa ratkaisussa muuttunut *vesijuopumiseksi*.

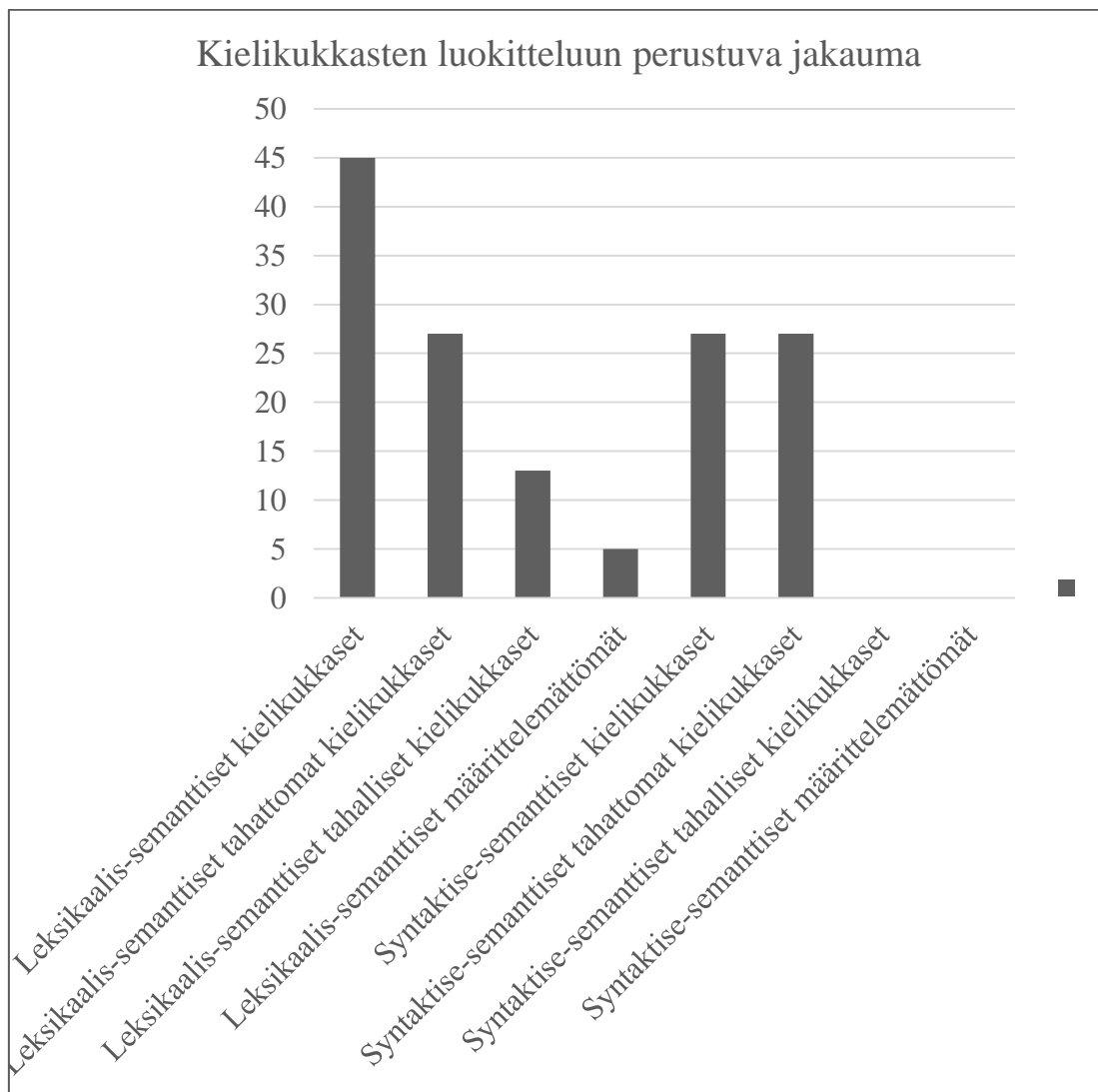
Otsikoissa esiintyi kielikukkasia joissa kirjoittaja on selkeästi tarkoittanut päinvastoin, kuin mitä oli kirjoittanut, otsikossa (22) esiintyvä *työkyvyttömyys*, jonka nähtävästi tarkoitus olla *työkyky*. Lisäksi kielikukkasia oli syntynyt siitä, että käytetty sana oli käyttöyhteyteen sopimaton kuten sana *kaipaa* otsikossa (14) Invalidi liitto *kaipaa* uusia jäseniä. Homonyymiset ja Polyseemiset sanat vaikuttavat joissakin otsikoissa menneen kirjoittajalta ohi, esimerkiksi otsikossa (27) jossa *aroille* sana voi merkitä sekä aromaata että arkaa ihmistä ja tiettyjen otsikoiden kohdalla ilmoitetaan itsestäänselvyyksiä, otsikko (36) *kustannusten nousu johtuu kustannusten noususta*. Toiset otsikot kaipaisivat täsmennystä, jotta monitulkintaisuus katoaisi ja jossain otsikossa idiomi ei ole paras mahdollinen, vaikka asiayhteys olisikin samankaltainen, sillä se saattaa harhaanjohtaa lukijaa, kuten otsikossa (37), jossa *kiven sisässä* ja *kiven takana* saattavat mennä lukijalta sekaisin.

Otsikot 41–45 kuuluvat määrittelemättömiin leksikaalis-semanttisiin kielikukkasiin. Yhdestä otsikosta oli vaikeaa arvioida mitä otsikolla on yritetty sanoa ja sen takia sitä oli vaikea määritellä. Muut kolme otsikkoa vihjailee tekstin kautta, mikä merkitys otsikon taustalla piilee ja niissä on sekä tahallisuuteen, että tahattomuuteen viittaavia

ominaisuuksia. Tahallisuuden puolesta puhuu se, että kirjoittaja on ehkä yrittänyt olla hauska. Tahattomuuden puolesta se, että otsikoissa esiintyy sanoja joita arkikielisessä puheessa käytetään usein.

Syntaktis-semanttisia kielikukkasia ovat otsikot 46–72 yhteensä 27kpl. Kaikki syntaktis-semanttiset kielikukkaset vaikuttavat tahattomilta. Tämä johtunee siitä, että journalistien kelioppitaitoihin kohdistuu eräänlaiset odotukset. Tässä ryhmässä saman verran kielikukkasia ilmeni virheellisestä viittauksesta (7kpl.), virheellisestä sanajärjestyksestä (7kpl.) ja skemaattisista otsikoista (7kpl.). Konjunktioit ja sivulauseet (6kpl.) aiheuttivat osan kielikukkasista, joista (2kpl) otsikkoa kaipaivat menneeseen tempukseen viittaavaa sivulauseen muodostamista.

Tutkimustulokset antavat viitteitä siitä, että otsikoiksi tiivistetyt teksti kärsivät merkityksen kannalta. Tuloksien perusteella suurin osa kielikukkasista ilmeni leksikaalis-semanttisella tasolla (45kpl.) suurin osa niistä (27kpl.) vaikutti tahattomilta. Koko aineistossa (72kpl) tahallislta kielikukkasilta vaikutti yhteensä (13kpl.) ja määrittelemättömiltä (5kpl.). Syntaktis-semanttisia tahattomilta vaikuttavia kielikukkasia aineistossa esiintyi (27kpl) joka merkitsee sitä, että aineiston suurin osa 75% oli tahattomilta vaikuttavia kielikukkasia (54kpl). Tutkimustuloksia hahmottaa kuvio 3:

Kuvio 3. Leksikaalis-semanttisten ja syntaktis-semanttisista luokitteluun perustuva jakauma kaikista otsikoissa esiintyvistä kielikukkasista.

Kielikukkasista 86% esiintyy päivälehdissä, joista Helsingin Sanomien osa tekee 19%. 14 % kielikukkasista esiintyy muissa lehdissä, joita ovat viikoittain tai muutaman kerran vuodessa ilmestyvät lehdet (Kuvio 1). Koska Helsingin Sanomat ovat suomen luetuin lehti, voi se vaikuttaa siihen, että siitä poimittuja kielikukkasia esiintyy eniten. Myös se, että suurin osa kielikukkasista esiintyy päivälehdissä, vastaa odotuksiani.

Tarkastelu osoitti, että hyvien otsikoiden kirjoittaminen ei ole helppoa. Usein tilanpuute pakottaa kirjoittajan keksimään ratkaisun, jolla saisi otsikon tärkeimmät asiat esiin tiivistetyssä muodossa. Eikä tiivistetyissä otsikoissa merkitys ja tarkoitus välttämättä

kohtaa, vaikka kielioppi olisi hallussa. Tarkastelusta kävi myös ilmi, että tiivistäessä tekstiä, ei aina kannata tyytyä ensimmäiseen ratkaisuun, vaan pohtia myös muita ratkaisuja, sillä jokin toinen ratkaisu saattaa olla merkitykseltään parempi ja silti pituudeltaan sama. Tuloksien perusteella voi todeta, että varsinkin sana valinnoissa tulisi olla tarkka sillä monilla sanoilla, voi olla useampi, kuin yksi merkitys. Vaikka suomen kielessä sanajärjestys on aika vapaamuotoinen, olisi merkityksen kannalta hyvä kiinnittää huomiota sanajärjestykseen. Tarkastelu todisti, että kielikukkasissa koomisuutta aiheuttaa monenlaiset eri piirteet ja kuten jo johdannossa mainitsin, en koe kielikukkasia pelkästään negatiivisen asiana, niiden tuottaman ilon vuoksi.

LÄHTEET:

Aineistolähteet:

Jyväskylän yliopiston kielikeskus – kirjoitusviestintä. Kielikukkasia. [online] [Lainattu 15.9.2012] Saatavilla: <https://kielikeskus.jyu.fi/opetus/kirjoitusviestinta/kielikukkasia/kielikukkasia>

Jyväskylän yliopiston kielikeskus – kirjoitusviestintä. Kielikukkasista. Sähköposti Teresa Juuselalle 12.10.2012

Kirjallisuuslähteet:

af Trampe, Peter (1990): *Språkbrukaren och orden*. Lund: Studentlitteratur

Halliday, M.A.K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold

Helsingin kaupunki. Sosiaali- ja terveysvirasto. Lastensuojelu. [online] [Lainattu 2.4.2013] Saatavilla: <http://www.hel.fi/hki/sosv/fi/lastensuojelu/tuottaja/kriisiperhetyo>

Iso suomen kieliooppi (2005). [online]. [Lainattu 2.2.2016]. Saatavilla: <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>

Kangasniemi, Heikki (1997). *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab

Kansallisbiografia – verkkojulkaisu-Suomalaisen kirjallisuuden seura [online] [Lainattu 22.3.2016] Saatavilla: <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/335/>

Kielikello (2013) Kielikello 3/2013 [online] [lainattu 22.3.2015] Saatavilla: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2634>

Kielikello (2014) Kielikello 2/2014 [online] [lainattu 9.4.2016] Saatavilla: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1505>

Kielitoimiston ohjepankki (2015) [online]. [Lainattu 27.12.2015]. Saatavilla: <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/>

Kivinen, Osmo & Ristelä, Pekka (2001). *Totuus, kieli ja käytäntö. Pragmatistisia näkökulmia toimintaan ja osaamiseen*. Vantaa: WSOY

Kunelius, Risto (2009). *Viestinnän vallassa. Johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin*. PAINOS 5.-8. Helsinki: WSOYpro

- Kytömäki, Leena (1986). *Kielen lipsahduksia: Kielellisen leikittelyn anatomiaa*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Sanajalka 28
- Laalo, Klaus (1990). *Säkeistä patoihin. Suomen kielen monitulkintaiset sananmuodot*. Helsinki: SKS
- Laihian kunta (2016)[online]. [Lainattu 15.4.2016] Saatavilla: <http://www.laihia.fi/>
- Larjavaara, Matti (2007). *Pragmasemantiikka*. Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia 1077. Helsinki: Hakapaino Oy
- Lehtonen, Mikko (1996). *Merkitysten maailma*. Tampere: Tammer-Paino Oy
- Leino, Pirkko (2005). *Suomen kielioppi*. Painos 8. Keuruu: Otava
- Lyons, John (1981). *Language and Linguistics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lyons, John (1995) *Linguistic semantics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press
- MOT Gummerus Englanti-suomi-idiomisanakirja (2016). [online]. [Lainattu 13.01.2016]. Saatavilla rajoitetusti: <http://mot.kielikone.fi/mot/vaasayo/netmot.exe/netmot.exe?motportal=80>
- MOT Gummerus Uusi suomen kielen sanakirja (2015). [online]. [Lainattu 15.12.2015]. Saatavilla rajoitetusti: <http://mot.kielikone.fi/mot/vaasayo/netmot.exe/netmot.exe?motportal=80>
- MOT Kielitoimiston sanakirja (2015). [online]. [Lainattu 15.12.2015]. Saatavilla rajoitetusti:<http://mot.kielikone.fi/mot/vaasayo/netmot.exe/netmot.exe?motportal=80>
- Muikku-Werner, Pirkko (2006). *Kielipoliisin käsikirja*. Helsinki: Tammi
- Nenonen, Marja (2002). *Idiomit ja leksikko. Lausekeidiomien syntaktisia, semanttisia ja morfologisia piirteitä suomen kielessä*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja N:o 29. Joensuu: Joensuun yliopisto
- Nettibaari [online]. [Lainattu 23.3.2016]. Saatavilla: http://nettibaari.puhti.com/drinkkiohje/Lallin_kumautus
- Okkonen, Antero (1986). *Toimittajan työ 1*. Painos 4. Hämeenlinna: Karisto Oy
- Tieteen termipankki [online]. [Lainattu 21.3.2016]. Saatavilla: <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede>
- Tilastokeskus [online]. [Lainattu 4.4.2016]. Saatavilla: <http://www.stat.fi/til/index.html>

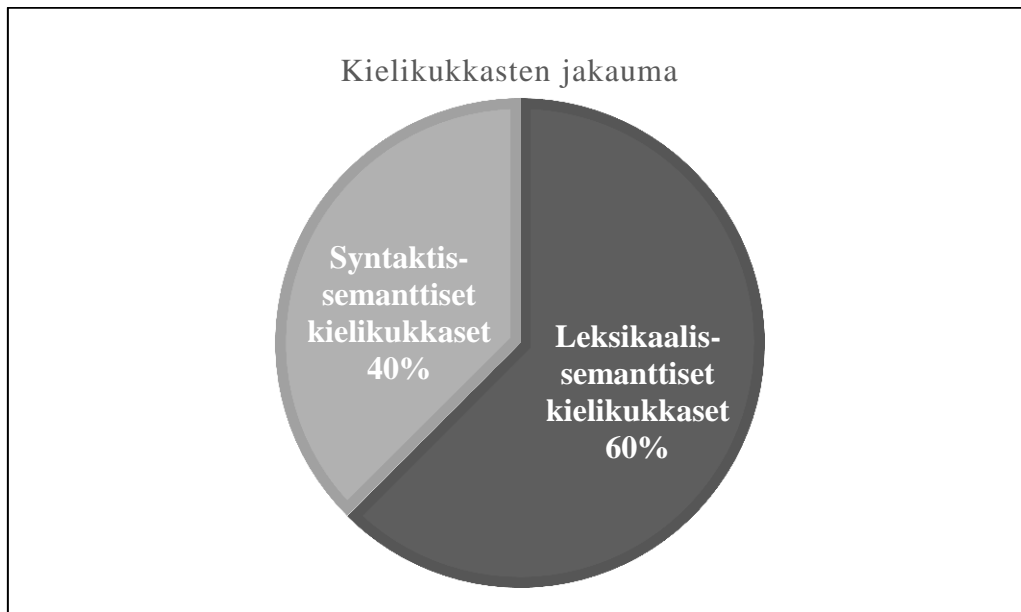
- Vahtera, Ralf (2009). *Otsikkorakenteita*. Kontrastiivinen tutkimus suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtien syntaktis-semanticista otsikkotyypeistä. Vaasa: Universitas Wasaensis
- Varis, Markku (1996). *Hankalaa sanontaa. Kiertoilmausten muodostaminen nykysuomessa*. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja No:3. Oulu: Monistus- ja kuvakeskus.
- Varis, Markku (1998). *Sumea kieli. Kiertoilmauksen muoto ja intentio nykysuomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 717. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilenius, Maijastiina (2011). *Minä sinulle homonyymit näytän. Kielellinen leikittely Pertti Jarlan Fingerpori-sarjakuvassa*. Helsinki: Arktinen Banaani

Taulukko 1. Leksikaalis-semanttisten ja syntaktis-semanttisten kielikukkasten määrät alalukuineen.

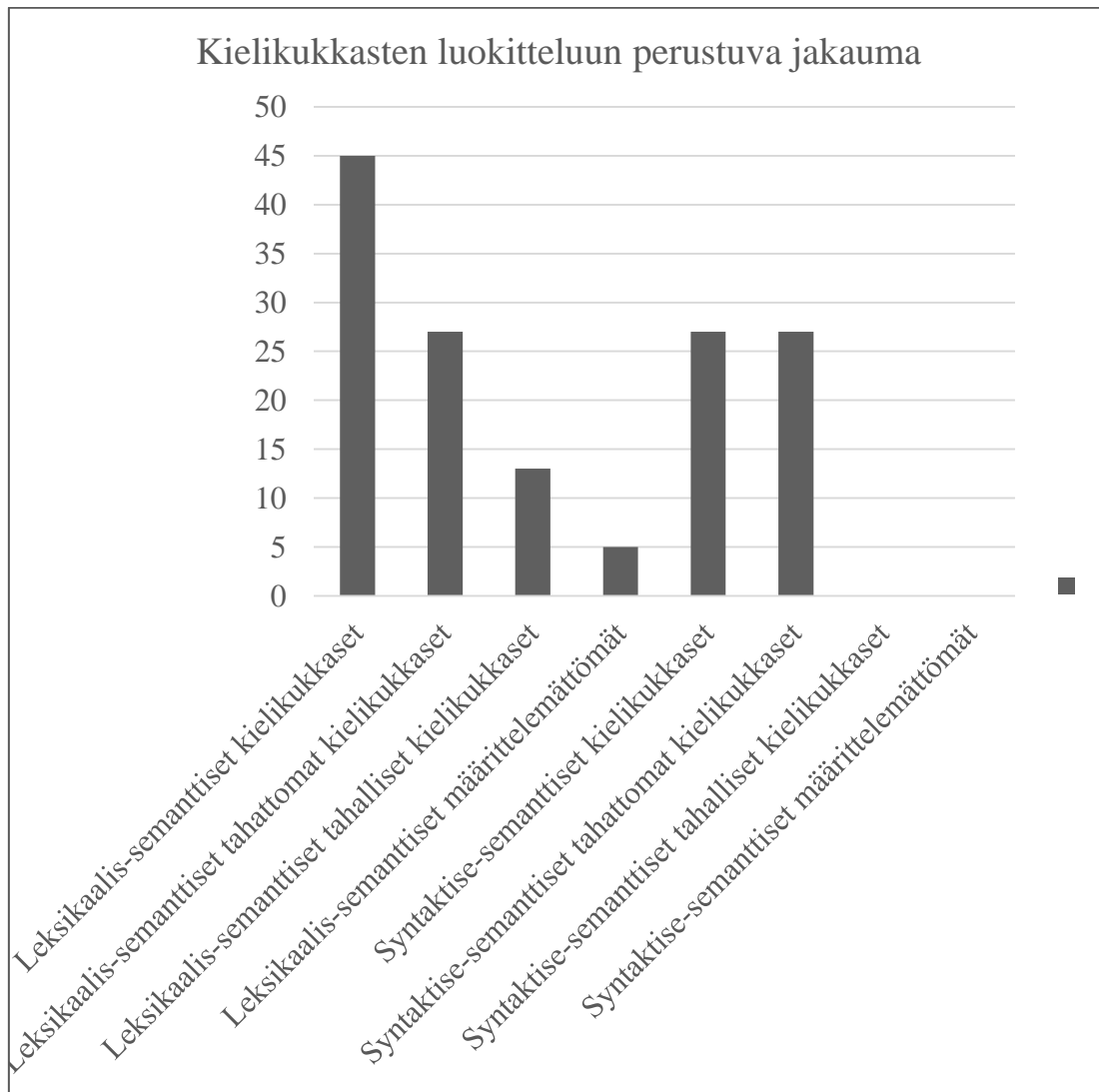
Kielikukkasten jakauma		
Leksikaalis-semanttiset kielikukkaset	45	kpl
Leksikaalis-semanttiset tahattomat kielikukkaset	27	kpl
Leksikaalis-semanttiset tahalliset kielikukkaset	13	kpl
Leksikaalis-semanttiset määrittelemättömät	5	kpl
Syntaktis-semanttiset kielikukkaset	27	kpl
Syntaktis-semanttiset tahattomat kielikukkaset	27	kpl
Syntaktis-semanttiset tahalliset kielikukkaset	0	kpl
Syntaktis-semanttiset määrittelemättömät	0	kpl

Kuvio 1. Otsikoiden lehtityyppeihin pohjautuva kahtiajako, ja Helsingin Sanomien osuus kaikista päivälehdistä.

Kuvio 2. Leksikaalis-semanttisten ja syntaktis-semanttisten kielikukkasten osuus otsikoista.

Kuvio 3. Leksikaalis-semanttisten ja syntaktis-semanttisista luokitteluun perustuva jakauma kaikista otsikoissa esiintyvistä kielikukkasista.